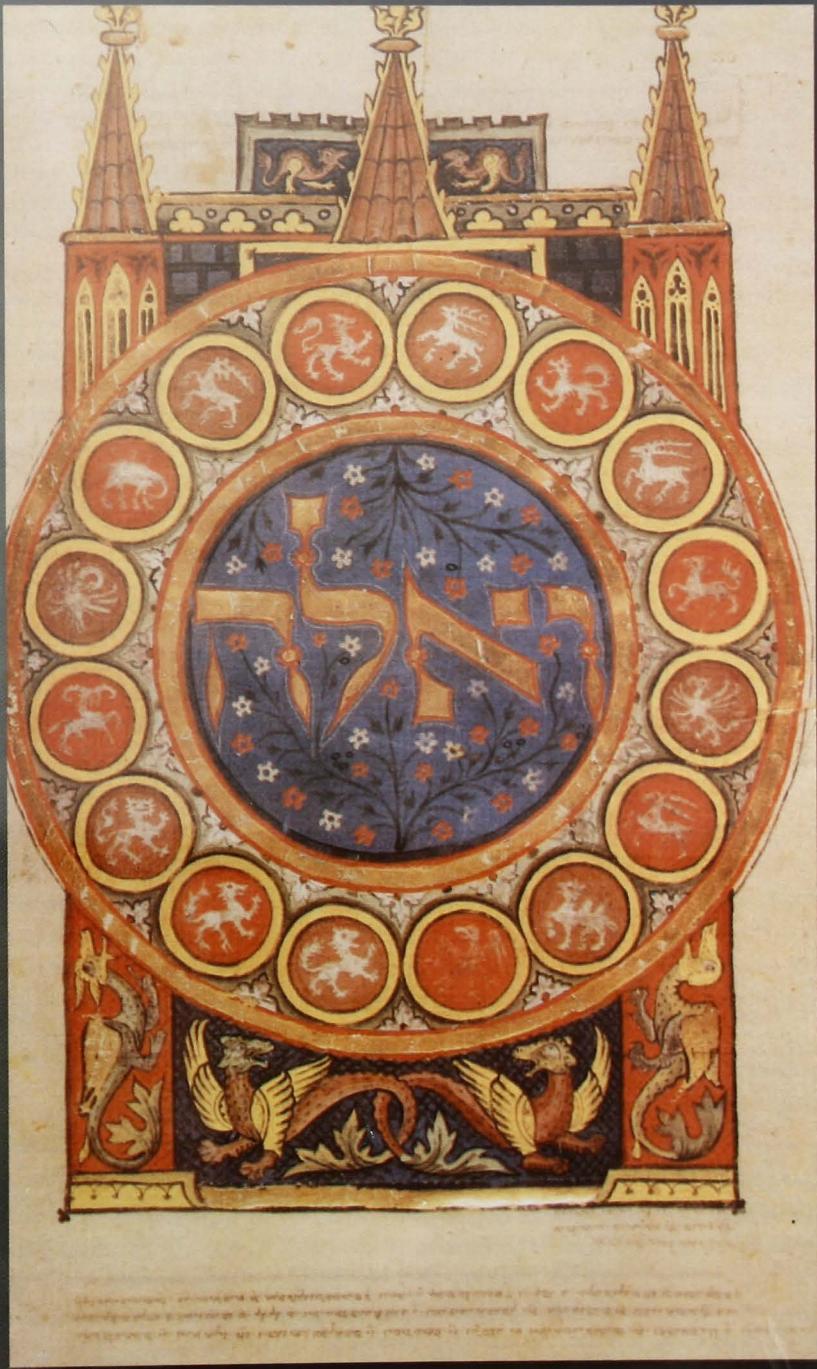

זְבּוֹנוֹת ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΓ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 165 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2000 • ΤΕΒΕΤ - ΣΕΒΑΤ 5760

Οι «περιούσιοι»

Του κ. ΜΑΡΙΟΥ ΠΛΩΡΙΤΗ

OTAN TELEIΩSSE O Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος με τη συντριβή του νατσισμού-φασισμού, πάρα πολλοί πίστεψαν πως, μαζί με τους γιγέτες τους, θάφτηκαν για πάντα και οι εγκληματικές «ιδεολογίες» τους. Αρκετοί άλλοι, ωστόσο, φοβόταν πως «είναι ακόμα γόνιμη η κοιλιά απ' όπου βγήκε το πακό»-όπως είχε προμαντέψει ο Μπρέχτ, απ' το 1941¹-, πως το «αβγό του φιδιού» θα βγάλει κι άλλα ιοβίλα ερπετά.

KAI, ALIMONO, οι φόβοι τους αλήθεψαν, όπως όλοι ξέ-
ρουμε. Δικτατορίες κάθε χρώματος και φυράματος δεν
έπιαψαν να «στολίζουν» τον γήινο χάρτη
και η Ελλάδα πήρε πλούσια μερίδα απ'
το αβγάτισμα του αβγού, για εφτά απά-
σια χρόνια.

ΑΛΛΑ και σε χώρες που είχαν πληρώσει, μεσο-
πολεμικά, την αιματηρότατη ευλογία του ο-
λοκληρωτισμού (Γερμανία, Ιταλία, κλπ.), ό-
πως και σε χώρες που δεν την είχαν ποτέ
γεντεί, δεν έλειψαν, κάθε άλλο, οι νοσταλγοί
του νατσισμού, και οι προφήτες της μισαλλο-
δοξίας και του φιλετικού μίσους.

ΔΕΙΓΜΑ, οι ΗΠΑ όπου, άλλωστε, ο ρατσισμός, έ-
χει παλαιότατες οιζες και στάθηκε το έναυσμα
για τον φοβερό εμφύλιο πόλεμο του 1861-65.

ΤΩΡΑ, όμως, οι μαύροι δεν αποτελούν τον μοναδι-
κό στόχο των φανατικών.
Στους «νέγρους» ήρθαν να
προστεθούν και οι Εβραίοι
και όποιοι άλλοι δεν έχουν
την τύχη να διαθέτουν δέ-
μα αγγελικού άσπρου χρώ-
ματος...²

ΠΟΙΚΙΛΩΝΥΜΕΣ οργανώσεις
ξεφυτρώνουν ολοένα, πλάι
στην παλιά Κου Κλουέ
Κλαν... οργανώσεις εθνικι-
στικές, σωβινιστικές, νεο-νατσιστικές, αντισημιτικές, πα-
ραθρησκευτικές («Αριανά έθνη», «Χριστιανική ταυτότη-
τα», «Εθνική συμμαχία», «Τάξη» κλπ.), που κηρύσσουν το
ευαγγέλιο -και την πράξη- του μίσους και του εξόλοθρε-
μού των «άλλων». Κατά τους πρωθιερείς των οργανώσε-
ων αυτών, «περιούσιος λαός του Κυρίου» είναι αποκλει-

στικά οι λευκοί και δη οι αγγλοσάξονες, οι «γνήσιοι από-
γονοι του Αδάμ και της Εύας» (ξεχνάνε, ωστόσο, πως ε-
κείνο το ξενγάρι μας φόρτωσε το «προπατορικό αμάρτη-
μα»...). Όλοι οι άλλοι -και προπάντων, οι οποίας από-
χωστις έγχρωμοι- είναι «κτήνη», «βούδρος και βόρβο-
ρος» («Mud people»). Ειδικά, οι Εβραίοι είναι «τέκνα
του Σατανά», βρωμερός γόνος του Βελζεβούλ και της Εύ-
ας. (Αν θυμίσεις, σ' αυτούς τους τελάληδες της αιμοκά-
θαροσης πως και ο Ιησούς ήταν Εβραίος, παθάνουν κρίση
επιληφίας και ανθρωποφαγίας...).

ΠΡΑΚΤΙΚΟ συμπέρασμα: όλοι αυτοί οι σατανομπάσταροι
«πρέπει να εξοντωθούν». Και αφού δεν υπάρχουν οι λυ-
σιτελέστατοι εκείνοι των χιτλερικών στρατοπέ-
δων, μένουν οι ατομικές ή μικροομαδικές πράξεις βίας,
δολοφονίας, ανατινάξεων και (το τερπνόν μετά του ωφε-
λίου) ληστειών...

KAI AM' EPOS αμ' έργον, οι αρχάγγελοι της φιλετικής καθα-
ρότητας βάζουν βόμβες σε δημόσια και ιδιωτικά κτίρια,
λεηλατούν ταμεία, εκτελούν ενήλικους, παιδιά, μο-
ναχικούς άσχετους ανθρώπους καταμεσής του δρό-
μου.

ΤΑ ΚΡΟΥΣΜΑΤΑ όλο και πληθαίνουν, με τελικό
και τρισάγιο σκοπό: «να εγκατασταθεί πάλλευ-
κο ρατσιστικό κράτος στις ΗΠΑ» και -με την
ευλογία του Θεού «τους»- σ' ολόκληρο τον
κόσμο...

ΤΙ ΣΙΝΟΜΟΤΑΞΙΑΣ είναι αυτοί
οι απόστολοι του μίσους και
του θανάτου;

ΕΝΑ ΣΤΕΛΕΧΟΣ του FBI τους
περιγράφει έτοι: «Είναι, βασι-
κά, ένα μάτοι αποτυχημένοι,
που βρίσκουν κάποιους να μι-
σήσουν περισσότερο από τους
εαυτούς τους».

ΟΙ ΟΠΑΔΟΙ, βέβαια. Γιατί οι
«αρχηγοί» τους είναι, επιτέλεον, και μωροφιλόδοξοι που
δεν βρήκαν άλλον τρόπο να γίνουν «διάσημοι», αρχομα-
νείς που ηδονίζονται με όποιου έιδους «εξουσία», λαο-
πλάνοι, ου μην άλλα και ιδιοτελείς: για κάποιους απ' αυ-
τούς αναφέρεται πως ιδιοποιήθηκαν εκατομμύρια δολά-

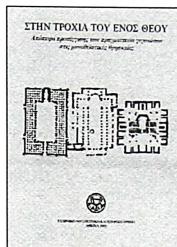
Συνέχεια στη σελ. 23

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Αρχιγράμμα του βιβλίου της "Εξόδου" σε Πεντάτευχο του 1300 περίπου.

Η Πορεία του Εβραικού Λαού

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΜΠΟΥΚΗ

Το ογκώδες και φιλέρευνο βιβλίο του κ. Γιώργου Παμπούκη, με τίτλο «Στην τροχιά του ενός Θεού» (βλ. σελίδα 22), στο δέκατο κεφάλαιό του, είναι αφιερωμένο στους Εβραίους. Αναδημοσιεύουμε τον επίλογο του σχετικού κεφαλαίου:

Παρακαλούμεθώντας την πορεία του εβραϊκού λαού προς τις μέρες μας προσπάθησα να εντοπίσω και να καταγράψω τις διάφορες εναντίον του αιτιάσεις τις οποίες προβάλλουν οι χριστιανοί ιστορικοί και στοχαστές στη σύγχρονη εποχή και οι οποίες κατ' αυτούς απετέλεσαν την αφετηρία των διωγμών στις μέρες μας:

• Σε πρώτο επίπεδο έρχεται και πάλι σήμερα, όπως και παλαιότερα, η κατά τους χριστιανούς υπέρομπη μεγέθυνση και ισχυροποίηση της υφιστάμενης σε κάθε χώρα εβραϊκής Διασποράς, περίπου εφήμηνη της φιλοξενούσας χώρας και σε τέτοιο σημείο ώστε αρχίζουν να εμφανίζονται φαινόμενα μεταφοράς υπερβολικής οικονομικής ισχύος από τον φιλοξενούντα προς τον φιλοξενούμενο, καθώς και υποτιθέμενης απομόνωσης της οικονομίας της φιλοξενούσας χώρας από το εβραϊκό στοιχείο. Αυτό άλλωστε περίπου το «σενάριο», σε συνδυασμό με την επιδίωξη της «παγκόσμιας κυριαρχίας» από το σιωνιστικό κίνημα, επικαλέσθηκε ο Χίτλερ για να θεμελιώσει τους διωγμούς τους. Οι Εβραίοι, αντίθετα, ισχυρίζονται ότι οι εβραϊκές κοινότητες της Διασποράς, επί αιώνες ολόκληρους, μόνον οφέλη προσκόμιζαν στους χριστιανικούς πληθυσμούς: τεχνογνωσία, οικονομική ανάπτυξη και σοβαρές εισροές -από τη βαρύτατη εις βάρος τους φορολογία- στα ταμεία του κράτους ή των διαφόρων ηγεμονιών. Στις συγχρόνες διαμαρτυρίες, ακόμη και καλοπροαιρετων χριστιανών, ότι μερικοί Εβραίοι, πολιτικοί, επιστήμονες ή μέλη του επιχειρηματικού κόσμου έγιναν σκληροί, επιθετικοί και ότι ενδεχομένως εξέφρασαν μίσος κατά των χριστιανών, η απάντηση είναι ότι μπορεί μερικοί να απέκτησαν τέτοια χρακτηριστικά μετά όμως από αιώνες συνεχών διώξεων, ταπεινώσεων, σφαγών και εξαδραποδισμών, οπότε όμως η ευθύνη για τα φαινόμενα αυτά δεν βάρυνε τους ίδιους αλλά τους διώκτες τους.

• Το άλλο σημείο στο οποίο οι Εβραίοι φέρονται ως αδικούντες έναν άλλο λαό είναι όταν, στην εποχή μας πλέον, εκπότισαν αραβικούς πληθυσμούς από την Παλαιστίνη. Πραγματικά, το σιωνιστικό κίνημα μετά

τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά το Ολοκαύτωμα, με την ουσιαστική εκτόπιση ενός εκατομμυρίου Παλαιστινών από την Παλαιστίνη, πρόεβη σε μια πράξη η οποία δεν ήταν σύμφωνη προς το διεθνές δίκαιο, πράξη κατακτητική, άρα καταδικαστέα. Είναι όμως η μόνη ίσως κατακτητική πράξη του Ιουδαϊσμού από την εποχή των πατριαρχών που κατέκτησαν τη Χαναάν. Εκτός από το γεγονός ότι η καταδικαστέα, επαναλαμβάνουμε, ενέργεια εξεύρεσης μιας πατριδίας από τους Εβραίους, με εκπομπό των Παλαιστινών, έγινε αμέσως μετά τη μεγαλύτερη σφραγί που διαπράχθηκε ποτέ στην ιστορία της ανθρωπότητας σε βάρος ενός λαού και μάλιστα από ευρωπαϊκή χώρα, οφειλούμε εδώ να αναρωτηθούμε πουας άραγε από τα «πολιτισμένα» ευρωπαϊκά κράτη, όπως η Αγγλία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ολλανδία, το Βέλγιο, η Ισπανία κλπ., δεν οδηγήθηκαν, κατά τη διάρκεια της μακράς ιστορίας τους, σε κάποιο κατακτητικό πόλεμο ή κατακτητική πράξη και μάλιστα σε περιόδους που ούτε είχαν σφαγεί απάνθρωπα από έναν άλλο «πολιτισμένο» λαό ούτε εστερούντο παντελώς μιας πατριδίας για τους υπηκόους τους;

• Διατυπώνεται ακόμη και κάτι άλλο: ότι οι Εβραίοι έγιναν πανίσχυροι στις ΗΠΑ, ότι εισέδυσαν ή κατέλαβαν κυριολεκτικά τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της χώρας, τους παραδοσιακούς χρηματο-οικονομικούς τομείς της ειδικότητάς τους ή και ορισμένους εξειδικευμένους επιστημονικούς τομείς ή ακόμη ότι επηρεάζουν πλέον σοβαρά την τραγεία της χώρας στις πολιτικές αποφάσεις της. Οι Εβραίοι απαντούν ότι απέναντι στη μόνη μεγάλη χώρα η οποία, μετά από αιώνες απάνθρωπων διώξεων, τους εξασφάλισε συνθήκες ασφαλούς διαβίωσης και ανθρώπινης αξιοπρέπειας, α-

σφαλώς και αισθάνονται μέγιστη ευγνωμοσύνη και α-σφαλώς έχουν υποχρέωση να αναπτύξουν όλες τις πο-λυσχιδείς ικανότητές τους ώστε και οι ίδιοι να σταθε-ροποιήσουν τη θέση τους στη μεγάλη χώρα αλλά και αυτή να αφεληθεί.

• Όσο για το σύγχρονο κράτος του Ισραήλ για το ο-ποίο γνωρίζουμε ότι κάμποδες φορές επεβίωσε σαν α-πό θαύμα, ασκεί και αυτό, όπως όλα τα κράτη μια σύμφωνη προς τα συμφέροντά του, εξωτερική πολιτι-κή. Κατά την άσκηση αυτής, συμβαίνει να προβαίνει σε ενέργειες οι οποίες ασφαλώς είτε δύσαρεστούν είτε ακόμη και αδικούν άλλους λαούς, ακριβώς όπως συμ-βαίνει και με την εξωτερική πολιτική των άλλων κρα-τών.

• Αυτονόητο είναι ότι η συζήτηση αυτή για τις διά-φορες αιτιάσεις και τον αντίλογο επί των αιτιάσεων, μπορεί να πάρει μεγάλη έκταση και πολύ εξειδικευμέ-νη μορφή και εξίσου αυτονόητο είναι ότι δεν θα έπρε-πε κανείς να περιμένει να οδηγήσει μια συζήτηση τέ-τοιας μορφής σε, μερικές έστω, θέσεις κοινής αποδο-χής. Αυτό που όμως δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, εί-ναι ότι σε οποιαδήποτε περίπτωση και με παρόμοιες αιτιάσεις, δεν θεμελιώνεται το δικαίωμα οποιουδήπο-τε λαού να προσταθεί να εξοντώσει έναν άλλο.

Εάν παραμένει ακόμη η παραμικρή αμφιβολία για την επί αιώνες ανεπίτρεπτη και αδικαιολόγητη ασέλ-γεια του χριστιανικού κόσμου σε βάρος του εβραϊκού λαού, η οποία με οποιαδήποτε κριτήρια δεν μοιάζει να αιτιολογείται, ας δούμε τι ισχυρίζεται για το θέμα αυτό ο επίσημος εκπρόσωπος της μεγαλύτερης και συ-ντηρητικότερης πνευματικής δύναμης του χριστιανι-κού κόσμου -της Καθολικής Εκκλησίας- ο πάπας Ιω-άννης-Παύλος Β'. Βαθύτατος γνώστης των ιστορικών γεγονότων και του παθητικού ή και πρωταγωνιστικού ρόλου της Εκκλησίας της οποίας προϊόνταται, σε μερι-κές από τις αγοριότερες διώξεις του εβραϊκού στοιχεί-ου, ο πάπας -του οποίου οι πράξεις και η συμπεριφο-ρά είναι, όπως είπαμε, ένα περίεργο μείγμα μιας πρω-τάκουστης για την Καθολική Εκκλησία τόλμης και ε-νός συνεχιζόμενου επί αιώνες μέγιστου συντηρητι-σμού- δεν διστάζει: λέει και πράττει, επάνω στο θέμα αυτό, πράγματα αδιανότητα για όσους γνωρίζουν τη φιλοσοφία και την εθιμική «τήρηση αποστάσεων» που διέπει τις πράξεις της Αγίας Έδρας.

Μετά τον πόλεμο και το Ολοκαύτωμα είχαν γίνει μερικές κινήσεις προσέγγισης των Δυτικών Εκκλη-σιών με τον Ιουδαϊσμό: η συνάντηση του Seelisberg το 1947, η ίδρυση της Οργάνωσης εβραϊο-χριστιανικής φιλίας το 1948, ακόμη και ένα παπικό έδικτο (*Nostra Aetate*) το 1965. Όλες όμως αυτές οι εκδηλώσεις ήταν στην ουσία δειλές προσπάθειες έκφρασης συμπάθειας των βεβαδυμένων χριστιανικών συνειδήσεων προς τον Ιουδαϊσμό. Ο πάπας Ιωάννης-Παύλος ο ωστόσο,

προχωρεί πολύ περισσότερο. Αποκαλεί συνεχώς τους Εβραίους, οι πρωτότοκοι αδέλφοί μας επισκέφθηκε ε-πανειλημμένα την Ιουδαϊκή συναγωγή της Ρώμης· α-ναγνώρισε και τόνισε τις μέγιστες ιστορικές ευθύνες της Καθολικής Εκκλησίας, και ιδιαίτερα των προκα-τόχων του, στο θέμα των διώξεων κατά του εβραϊκού στοιχείου. Συγκεκριμένα, κατά την επίσκεψή του στη συναγωγή της Ρώμης, τον Απρίλιο του 1986, δήλωσε: για άλλη μια φορά και με δική μου πρωτοβουλία, η Καθολική Εκκλησία, μέσα από τα κείμενα της Διακή-ρουξής *Nostra Aetate*, καταγγέλει τα μίση, τις διώξεις και όλες ανεξαιρέτως τις εκδηλώσεις αντισημιτισμού οι οποίες, ασχέτως των υποκινητών τους είχαν ως στόχο το εβραϊκό στοιχείο. Επαναλαμβάνω ασχέτως των υποκινητών τους... (Ο διπλός τονισμός της τελευ-ταίας φράσης αποτελεί, κατά τους επαΐοντες, έμμεση αναφορά στο περιβόητο θέμα της στάσης απέναντι στο Ολοκαύτωμα του τότε πάπα Πίου Β' για την οποία θα μιλήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο).

Κατά τις εκδηλώσεις για τα πενήντα χρόνια του γκέτο της Βαρσοβίας οι οποίες έγιναν στην πλατεία του Αγίου Πέτρου, δήλωσε στις 18 Απριλίου του 1983: πώς να μην έμαστε στο πλευρό σας, αγαπημένα μας αδέλφια Ισραηλίτες, και πώς να μη θυμίσουμε, με την προσευχή και τον διαλογισμό μας, την οδυνηρότατη αυτή επέτειο; Δεν φέρετε μόνο εοσίς το βάρος των α-ναμνήσεων αυτών. Προσευχόμαστε μαζί σας και πα-ρακαλούμε τον μεγαλόψυχο θεό για τη συγγνώμη του.

Στις 19 Αυγούστου 1987 γράφει σε επίσημη επιστο-λή του προς τον πρόεδρο των συνεδριών των επισκό-πων των ΗΠΑ: Δεν χωρεί αμφιβολία ότι τα όσα κατά καιρούς υπέφεραν οι Εβραίοι αποτελούν για μας αι-τία ειλικρινούς πόνου, ιδιαίτερα εάν αναλογισθεί κα-νείς την αδιαφορία και το μίσος τα οποία, στις ειδικές κάθε φορά ιστορικές συνθήκες, διεχώρησαν τους Ε-βραίους και τους χριστιανούς.

Κατά τη δημόσια προσευχή του στον Άγιο Πέτρο της Ρώμης, με την ευκαιρία της λήξης της Ευρωπαϊκής Συνόδου στις 7 Δεκεμβρίου του 1991 ανέφερε: Κύριε, εμείς στις χριστιανικές κοινότητες της Ευρώπης, α-γνοήσαμε τις επιταγές και τη διδασκαλία σου και πα-ραδοθήκαμε στη λογική των κοσμικών σκοπιμοτήτων, με τις διαμάχες ανάμεσα στους χριστιανούς, τους θρη-σκευτικούς πολέμους και την παθητικότητα και την α-διαφορία μας απέναντι στους διωγμούς κατά των Ε-βραίων και ιδιαίτερα κατά το Ολοκαύτωμα...

Αλλά και κορυφαία επιτελικά στελέχη της Καθολι-κής Εκκλησίας, ακολουθώντας το παράδειγμα του προκαθημένου της, προβαίνουν σε εκπληκτικές κύριο-λεκτικά δηλώσεις. Στα 1985, ο επικεφαλής της Ολλαν-δικής καθολικής Εκκλησίας καρδινάλιος Willebrands δηλώνει σχετικά με τους διωγμούς των Εβραίων από τους χριστιανούς: το τραγικό είναι ότι ανάμεσα στους

διώκτες αυτούς συναντούμε χριστιανούς οι οποίοι ήταν πεπεισμένοι ότι δρούσαν για λόγους θρησκευτικούς. Ο διάδοχός του καθοδινάλιος Cassidy δηλώνει στις 6 Σεπτεμβρίου 1990 στην Πράγα: το γεγονός ότι ο αντισημιτισμός μπόρεσε να εκδηλωθεί μέσα από τη συνείδηση αλλά και τις πράξεις του χριστιανικού κόσμου, προδιαθέτει σήμερα τους χριστιανούς σε μια πράξη βαθύτατης μετάνοιας...

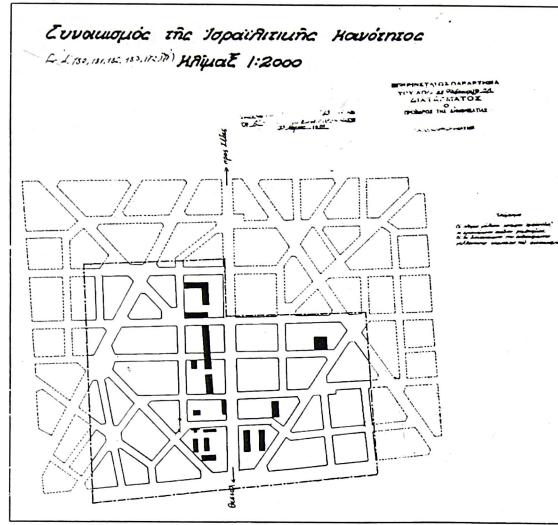
Τέλος και μερικοί Προτεστάντες κληρικοί, υπήρξαν πολύ θαραλλέοι στην αναγνώριση της τεράστιας συλλογικής αμαρτίας του Χριστιανισμού κατά τη Σύνοδο της Ευαγγελικής Εκκλησίας της Ρηγανίας, υιοθετήθηκε επίσημα, το 1980, η δήλωση: Ομολογούμε ότι, εμείς οι Γερμανοί χριστιανοί, είμαστε και ένοχοι και συντπεύθυνοι για το γεγονός ότι το Ολοκαύτωμα μπόρεσε να πραγματοποιηθεί!

Για τον κάθε καλής πίστεως σκεπτόμενο άνθρωπο, δεν υπάρχει σήμερα καμιά πλέον αμφιβολία ότι ο χριστιανικός κόσμος, αποδίδοντας στον εβραϊκό λαό συλλογικά την άδικη και ιστορικά αθεμελίωτη κατηγορία της θεοκτονίας και καταδιώκοντάς τον επί πολλούς αιώνες κατά τον πλέον απάνθρωπο τρόπο, διέπραξε κατ' εξακολούθησιν ένα μέγιστο αδίκημα, ένα έγκλημα το οποίο δεν έχει ίσως το όμιού του στην ιστορία της ανθρωπότητας. Δεν υπάρχει επίσης καμιά αμφιβολία ότι ενώ οι διάφορες χριστιανικές Εκκλησίες (Καθολική, Ορθόδοξη, Διαμαρτυρόμενη κλπ.) φέρουν ευθύνη τεράστια για την ενεργητική ή παθητική συνέργεια τους στο έγκλημα, υπάρχουν εντούτοις κλιμακώσεις και διαβαθμίσεις τόσο σημαντικές ανάμεσα στις διάφορες Εκκλησίες, ώστε είναι αδύνατον οι διαφορές αυτές να μην επισύρουν την προσοχή των σύγχρονων μελετητών. Σε εφαρμογή της πρότασης αυτής, αυτό που πρέπει να δηλώσουμε ξεκάθαρα είναι ότι, η επί οκτώ και πλέον αιώνες μέγιστη θρησκευτική και πνευματική δύναμη του Χριστιανισμού, η Καθολική εκκλησία, επίσημη και παντοδύναμη και πέραν της επικράτειας της Αγίας Έδρας, εθνική Εκκλησία σε μερικά από τα ισχυρότερα και πλέον πολιτισμένα κράτη της Ευρώπης, υπήρξε έμμεσα ή άμεσα, τόσο κατά την περίοδο του Μεσαίωνα όσο και της Αναγέννησης, η πιο συστηματική, η πιο απάνθρωπη, η πιο αποτελεσματική διωκτική δύναμη του εβραϊκού λαού, η δύναμη εκείνη η οποία, μεταξύ άλλων ανοσιονργημάτων, εξέθρεψε στους κόλπους της την Ιερά Εξέταση, και υπέθαλψε και στηρίξε τη δράση της. Κατά τους νεότερους χρόνους, από τον Διαφωτισμό και εξής, η βαρβαρότητα των διωγμών στις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες αμβλύνεται για να μεταφερθεί το επίκεντρό τους, με τα πογκρόμ που συνεχίστηκαν ως τις αρχές του 20ού αι., στις κεντρικές και ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες, όπου και πάλι οι Εκκλησίες έπαιξαν ρόλο πρωταγωνιστικό: στην Πολωνία, στην Τσεχία, στην ορθόδοξη Ρω-

σία, στην Ουκρανία, στα ορθόδοξα επίσης Βαλκάνια.

Η κατά τον «πολιτισμένο» 20ό αι., κορύφωση της βαρβαρότητας και του σκοταδισμού μεγάλων ευρωπαϊκών λαών, με κύριο σχεδιαστή και εκτελεστικό όγκανο του Ολοκαυτώματος τον γερμανικό λαό -ή, στην καλύτερη περίπτωση, ένα τμήμα του γύρω από την ηγεσία του- και η σιωπηρή αποδοχή ή έστω χλιαρή αντίδοση κατά του Μεγάλου Εγκλήματος τόσο της Καθολικής Εκκλησίας όσο και των περισσότερων κεντροευρωπαϊκών, ανατολικοευρωπαϊκών και βαλκανικών λαών (περισσότερα περι αυτών στο επόμενο κεφάλαιο), καταδεικνύει νομίζω: α) την επί δύο σχεδόν χιλιάδες χρόνια επίμονη και συνειδητή διαστρέβλωση που υπέστη η απλή, διδασκαλία της αγάπης του Ιησού και β) την αδυναμία του τεχνικού πολιτισμού και της οικονομικής ευημερίας των λαών να επηρεάσουν οι ζητικά την ανθρώπινη ψυχή και να εξουδετερώσουν το απόθεμα της βαρβαρότητας που διαθέτει. Σε όλα ούμως αυτά θα επανέλθουμε.

Πολύ φοβούμαι ότι άθελά μου μεταδίδω στους αναγνώστες την εντύπωση ότι η κρίση μου είναι επιφερασμένη και ότι συνειδητή ή ασυνειδητά είμαι ακραίος υπερασπιστής της πολύπαθης φυλής του Ισραήλ. Αφού δηλώσω εδώ κατά τον κατηγορηματικότερο τρόπο ότι ούτε έχω ούτε είχα ποτέ την παραμικρή συγγένεια ή την παραμικρή σχέση συμφέροντος (επαγγελματική ή άλλη) με οποιοδήποτε εβραϊκό φυσικό ή νομικό πρόσωπο, θα αποδεχθώ ότι πραγματικά συμβαίνει ενίοτε να επαναστατώ και να φορτίζομαι συναισθηματικά όταν και σήμερα, στο τέλος του αιώνα και της χιλιετίας, μετά από τις απίστευτες ασέλγειες του χριστιανικού κόσμου σε βάρος αυτής της φυλής, ακούω ενίοτε από τους καλοζωισμένους και ασφαλείς συμπατιώτες μου «χριστιανούς» αστούς (οι οποίοι μάλιστα σπάνια διακρίθηκαν για τον αντισημιτισμό τους σε σχέση με αυτούς άλλων χωρών) σχόλια του τύπου: δεν τους μπορώ αυτούς τους Εβραίους· είναι τόσο ενοχλητικά προσκολλημένοι ο ένας στον άλλον ή ότι οι αμερικανοί Εβραίοι ασκούν πιέσεις στις ΗΠΑ και ελέγχουν πλέον την πολιτική της· ή ακόμη ότι οι Εβραίοι, όταν είναι επιτυχημένοι είναι αρπακτικοί, αλαζόνες και επιθετικοί ή, το χειρότερο σχόλιο από όλα, αυτό το αποκρυπτικό δεν πρόφθασε, δυστυχώς, ο Χίτλερ να φέρει σε πέρας τη δουλειά που άρχισε! Θα ήθελα να πληροφορηθώ από όλους αυτούς τους εκ του ασφαλούς σχολιαστές, ακόμη και εάν δεχθούμε ότι ένα τμήμα από τις κατηγορίες τους εναντίον των Εβραίων ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, ποια θα ήταν άραγε η συμπεριφορά τους, ποια μέτρα άμυνας θα έπαιρναν και ποια αντισώματα θα είχαν αναπτύξει οι ίδιοι, εάν τύχαινε να ανήκουν σε μια φυλή η οποία επί δύο χιλιάδες χρόνια ταπεινώνεται, διώκεται, βασανίζεται και σφάζεται από ολόκληρη τη Χριστιανοσύνη...

Εικ. 1: Σχέδιο συνοικισμού Κάμπελ, 1928 (αρχείο Πολεοδομίας Καλαμαριάς). Με τη συνεχή γραμμή δηλώνονται τα εγκεκριμένα ώρια ψυμοτομίας και με την εστιγμένη η μελλοντική του επέκταση. Με το μαύρο σημειώνονται οι υφιστάμενες κτιριακές εγκαταστάσεις.

Oι συνοικισμοί Κάμπελ - Βότση, Βυζαντίου και Καλαμαριάς, συνιστούν σήμερα την εσωτερική ζώνη του Δήμου Καλαμαριάς, από την οδό Εθνικής Αντίστασης ως το γήρτεδο του Απόλλωνα. Ως προς τον τρόπο δημιουργίας τους, αντιπροσωπεύουν τρεις διαφορετικές ιστορίες ίδρυσης προσφυγικών συνοικισμών: Ένας εβραϊκός συνοικισμός, του Κάμπελ, που μετατράπηκε μετά από βίαια επεισόδια σε προσφυγικό, ένας συνεταιριστικός του Βυζαντίου και ένας κρατικός, της Καλαμαριάς, με τα διάφορα τμήματά του.

Η ανασύσταση του ιστορικού κατασκευής των προσφυγικών συνοικισμών δεν είναι εύκολο εγχείρημα, παρά την απλότητα που εφαρμόστηκε στις διανομές των οικοπέδων και στην ανέγερση των οικημάτων. Τα αρχεία των αρμόδιων υπηρεσιών δεν είναι πάντα πλήρη και ταξινομημένα για τις ανάγκες της ιστορικής έρευνας και τα πρωτότυπα ντοκουμέντα έχουν υποστεί σημαντικές φθορές από τον χρόνο. Τα στοιχεία έχονται στο φως συχνά με τυχαίο και αποσπασματικό τρόπο, ή απαιτούν πολύωρες αναδιηρήσεις για πενιχρά εξαγόμενα.

Ελάχιστες πληροφορίες έχουν δημοσιευθεί για τους συνοικισμούς αυτούς, είτε πρόκειται για μακροσκοπικές περιγραφές είτε για προσωπικές αναμνήσεις. Η δυσκολία της έρευνας επιτείνεται από τη διάχυτη απορριπτική στάση απέναντι σ' αυτά τα τοπία, που συνδέθηκαν μονοδιάστατα - κι ίσως όχι άδικα - με την ανέχεια και τη στέρηση, την ανάγκη και τον ξεριζωμό. Στάση που κορυφώθηκε πρόσφατα, το 1995, με την κατεδάφιση της εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη Προδρόμου στον συνοικισμό Κατιολή.

Η κατασκευή των προσφυγικών συνοικισμών Κάμπελ - Βότση, Βυζαντίου

Της κας ΒΙΛΜΑΣ ΧΑΣΤΑΟΓΛΟΥ
Επίκουρης Καθηγήτριας στην Αρχιτεκτονική
Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης.

Το κείμενο που ακολουθεί βασίζεται σε ανέκδοτα εν πολλοίσι στοιχεία, τα οποία συγκεντρώθηκαν από ποικίλες πηγές (αρχεία Πρόδονιας Θεσσαλονίκης, Γραφείου Πόλεως Θεσσαλονίκης, Πολεοδομικού Γραφείου Καλαμαριάς, ΕΤΕ, ΚΑΙΕΛ - Ιερουσαλήμ, αεροφωτογραφήσεων ΥΠΕΧΩΔΕ και ΓΥΣ, ημερήσιου τύπου κ.ά.) και επιτρέπουν την πρώτη τεκμηριωμένη, αν και όχι εξαντλητική, πραγμάτευση του θέματος¹.

Ο συνοικισμός Κάμπελ - Ναυάρχου Βότση

Το ιστορικό του συνοικισμού Κάμπελ εικονογραφεί μια σκοτεινή πτυχή της δύσκολης κατάστασης που δημιουργήθηκε στην πόλη με την ανακατάταξη των πληθυσμών και τις συγκρούσεις που εκδηλώνονταν από τη συνηπαξη ομάδων σε εξαθλιωμένες συνθήκες.

Ο σχηματισμός του συνοικισμού Κάμπελ υπήρξε συνέπεια της πυρκαϊάς του κέντρου της πόλης, το 1917, η οποία έπληξε κυρίως τον εβραϊκό πληθυσμό της (72.000 άστεγοι από τους οποίους οι 52.000 εβραίοι). Η ανοικοδόμηση που την ακολούθησε, επέφερε βαθιά αλλαγή στην εθνοτική ιδιοποίηση του αστικού χώρου, μετά από τη μαζική έξιδο των φτωχών εβραίων πυροπαθών στους περίχωρους καταυλισμούς². Από την εποχή αυτή χρονολογείται η δημιουργία των μεγάλων συνοικισμών «151», Καραγάτς, «6» και Νερέσκιν (Nerechkin), στην ανατολική πλευρά, Ρεζί Βαρδάρ και Αγία Παρασκευή στη δυτική, οι οποίοι στέγαζαν πολυάριθμους φτωχούς εβραίους - πάνω από 25.000 το 1932 - σε πενιχρές συνθήκες. Δίπλα σ' αυτούς, στα χρόνια μετά το 1922, ιδρύθηκαν πάνω από 50 συνοικισμοί για τους πρόσφυγες της ανταλλαγής των πληθυ-

σμών: περισσότεροι από 18 της Πρόνοιας με έτοιμα οικήματα, 10 από οικοδομικούς συνεταιρισμούς σε οικόπεδα της Πρόνοιας, 14 από την ΕΑΠ και αρχετοί προσωρινοί ή αυθαίρετοι, που νομιμοποιήθηκαν ή διαλύθηκαν τα κατοπινά χρόνια³.

Ο συνοικισμός Κάμπελ ήταν ο τελευταίος σε σειρά ίδρυσης και πιο βραχύβιος εβραϊκός συνοικισμός. Το όνομά του συνδέεται με τον Robert Jameson Neil Campbell, λεβαντίνο αγγλικής καταγωγής, που γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, στην εβραϊκή συνοικία Χάσκιοϋ, στον Κεράτιο και φοίτησε στο πρότυπο σχολείο του γνωστού τραπεζίτη Αβραάμ Καμόντο⁴. Ο Κάμπελ ήρθε στη Θεσσαλονίκη περί το 1918 και μετά την αποχώρηση των συμμαχικών στρατευμάτων ίδρυσε μηχανουργείο αυτοκινήτων με την επωνυμία Εταιρεία Blair Campbell et Cie. Για την εγκατάσταση της επιχείρησής του, εξαγόρασε το 1925 τον παλιό αγγλικό καταλύσμα που είχε δημιουργήθει το 1916 και χρησίμευε ως μηχανοστάσιο και έμπεδο για τους στρατιώτες του Ινδικού Τάγματος⁵. Ο καταυλισμός, με έκταση περίπου 100.000 τ.μ., βρισκόταν στην ανατολική άκρη της πόλης, πέρα από το Ντεπώ των τομά, και απλωνόταν κατά μήκος και εκατέρωθεν της οδού προς Σέδες. Οι Άγγλοι είχαν κατασκεύασει ξύλινους θαλάμους - τολ, με τυποποιημένες διαστάσεις, περίπου 25 X 10 μ. και ύψους 5 μ., και είχαν φέρει νερό από τον Χορτιάτη. Αγγλικές συμμαχικές εγκαταστάσεις στην περιοχή υπήρχαν σε 2 ακόμη τοποθεσίες: Το στρατόπεδο και νοσοκομείο στην κεντρική Καλαμαριά, το οποίο αποτέλεσε τον πυρηνά του ομώνυμου προσφυγικού συνοικισμού από το 1922, καθώς και το νεκροταφείο τους, δίπλα στο σημερινό νεκροταφείο Καλαμαριάς (βλ. παρακάτω).

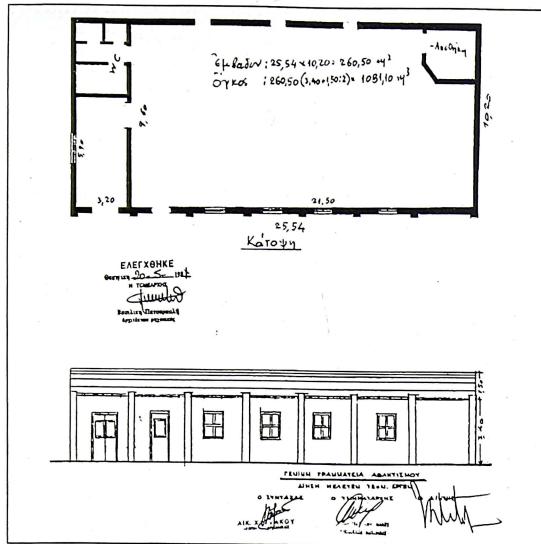
Το 1926, η κατεδάφιση των παραπηγμάτων της συνοικίας Ακτές Μετζίτ για τη διάνοιξη της οδού Κίασβου (σημερινής Α. Σβώλου) σε εφαρμογή του νέου σχεδίου της κεντρικής πόλης, άφησε άστεγους κι άλλους φτωχούς εβραίους⁶. Το 1927, μετά από συνεννόηση με τον Κάμπελ, η Ισραηλιτική Κοινότητα αγόρασε τις εγκαταστάσεις της εταιρείας του με σκοπό να ιδρύσει έναν νέο συνοικισμό. Ακόμη, πέτυχε να απαλλοτριώθουν υπέρ αυτής 35 γειτονικές ιδιοκτησίες με επιφάνεια 70.745 τ.μ., των οποίων το τίμημα θα κατέβαλε μελλοντικά. Έτσι η συνοικική επιφάνεια έφτασε σε 185.448 τ.μ. από τα οποία η Κοινότητα είχε αποπληρώσει μόνο τα 76.945 τ.μ.⁷ Το διάταγμα για την απαλλοτρίωση της έκτασης με σκοπό τη δημιουργία του συνοικισμού εκδόθηκε στις 2 Μαρτίου 1928 και εγκρίθηκε ρυμοτομικό σχέδιο, το οποίο περιελάμβανε και τη μελλοντική επέκταση του συνοικισμού⁸ (εικ. 1). Στο οριστικό σχέδιο των επεκτάσεων της πόλης του 1929, περιλαμβάνεται και ο συνοικισμός Κάμπελ, ως προάστιο σε απόσταση από το όριο της αστικής ζώνης.

Σύμφωνα με τον ίδιο τον Κάμπελ⁹, η αρχική συνεννόηση για την αγορά του καταυλισμού, αφορούσε τη δημιουργία ενός πρότυπου συνοικισμού για μεσαία στρώματα, γεγονός που αιτιολογεί την επιμελημένη πολεοδομική του χάραξη σε σύγκριση με τους απλουστευμένους ορθογωνικούς κανάβους των άλλων συνοικισμών. Τελικά, όμως, η Κοινότητα κάτω από πιεστικές ανάγκες μετέφερε εκεί περί τις 210 άπορες οικογένειες, προσθέτοντας έναν ακόμη λαϊκό συνοικισμό, από τους φτωχότερους, στην περιφέρεια της πόλης. Η εγκατάσταση περιορίστηκε στην επιφάνεια του παλιού στρατιωτικού καταυλισμού (κατά προσέγγιση στα όρια των σημερινών οδών Καισαρείας, Ανατολικής Θράκης, Καραβαγγέλη, Εθνικής Αντίστασης, Λασσάνη και Αριστοτέλους), η οποία αντιστοιχούσε εξ άλλου, στο αποληρωθέν τμήμα της έκτασης. Οι υφιστάμενοι θάλαμοι επισκευάστηκαν και διαιρέθηκαν εσωτερικά σε «διαμερίσματα», και παράλληλα κατασκευάστηκαν ορισμένα νέα πρόχειρα οικήματα.

Η συνοικική αξία δαπανών για την ίδρυση του συνοικισμού από την Κοινότητα, που καλύφθηκαν σε σημαντικό βαθμό από χρήματα που συγκεντρώθηκαν με εράνους, ανήλθε σε 3.341.361 δρχ. συνοικικά: Αξία παραπηγμάτων που αγοράστηκαν από τον Κάμπελ 1.125.000 δρχ. Δαπάνες για γενικές επισκευές (εσωτερικές διαιρέσεις των θαλάμων, οικοδομικά και εργατικά, εγκαταστάσεις υδατος) σύμφωνα με τα βιβλία ταμείου της Κοινότητας 1.283.361 δρχ. Οφειλόμενη αξία 35 οικοπέδων απαλλοτριώθεντων συνοικικής εκτάσεως 70.745 τ.μ., 933.020 δρχ.¹⁰

Το 1931, σύμφωνα με την απογραφή της Κοινότητας μετά την πυρόπληση, ο συνοικισμός είχε 204 οικογένειες, σύνολο 788 κατοίκους, φτωχούς βιοπαλαιστές, εργάτες, ανέργους και χήρες. Υπήρχε επίσης συναγωγή στεγασμένη σε τολ (στο οικοδομικό τετράγωνο μεταξύ των οδών Εθνικής Αντίστάσεως, Καισαρείας και Αριστείδου, εικ. 2), κοινοτικό φραμπακείο, σχολείο και καταστήματα - καφενείο, παντοπωλείο, φούρνος - για τις ανάγκες των κατοίκων.¹¹

Ο εμπρησμός του συνοικισμού, τη νύκτα της 29 Ιουνίου 1931, από μέλη της εθνικιστικής οργάνωσης «Εθνική Ένωσις Ελλάς», υπήρξε η θλιβερή εκδήλωση ενός ευρύτερου αλιμάτος τοιβών μεταξύ γηγενών και προσφύγων, χριστιανών και εβραίων, που υπέβοισκε από την αρχή της δεκαετίας του 1920, σε μια πόλη όπου μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε σε συνθήκες εξαθλίωσης. Υποδαυλισμένο εν προκειμένω από την πέννα του αρχισυντάκτη της εφημερίδας *Μακεδονία*, με αφορμή την αποκάλυψη της συμμετοχής εκπροσώπου της εβραϊκής οργάνωσης Μακαμπή σε συνέδριο της Μακεδονικής Επιτροπής στη Σόφια το 1930, το κλίμα του αντικομισμού ιδήγησε στην πυρόπληση του πιο απομο-

Εικ. 2: Σχέδιο του θαλάμου που στέγαζε τη Συναγωγή του συνοικισμού (Πολιτικός Αθλητικός Σύλλογος «Ναύαρχος Βότσης»).

νωμένου εβραϊκού συνοικισμού.¹²

Καταστράφηκαν 6 μεγάλοι θάλαμοι και άλλοι μεμονωμένοι οικίσκοι, το σχολείο, το φαρμακείο, η συναγωγή και οι κατοικίες του ζωβίνου, του γιατρού και του διαχειριστή. Υπήρξαν δύο νεκροί, ο χριστιανός Λεωνίδας Παππάς, φούρναρης στο Κάμπελ και ο εβραίος Λεών Βιδάλ από τον συνοικισμό «151», και αρκετοί τραυματίες.¹³ Η κινητοποίηση των αρχών ήταν άμεση και εκπόδισαπο της κυβέρνησης έφθασαν αμέσως επί τόπου.

Στις 6.7.31 με απόφαση του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, Στυλιανού Γονατά, συστάθηκε τριμελής επιτροπή με σκοπό την ακριβή εξέταση των ζημιών και τη σύνταξη πρακτικού εκτιμήσεως.¹⁴ Το πρακτικό της επιτροπής, η οποία απαρτίστηκε από τους Αλέξανδρο Μαστραλέξη του τμήματος Προνοίας, Ισάκ Σεμτώβ Σιακή αντιπρόσωπο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης και Μιχάλη Γεωργιάδη υπάλληλο του Δήμου Θεσσαλονίκης, ήταν έτοιμο τον Αύγουστο.¹⁵ Η επιτροπή κατένειμε σε τρεις κατηγορίες αναλόγου ζημίας τις 46 πυροπαθείς οικογένειες, αλλά διαφέρησε ως προς το χρηματικό ποσό των ζημιών. Κάθε μέλος της επιτροπής έδωσε τη δική του εκτίμηση. Ο Ι. Σιακής πρότεινε κατ' ελάχιστον ποσόν 960.000 δρχ., ο Μ. Γεωργιάδης ποσόν 650.000 δρχ., και ο Α. Μαστραλέξης ποσόν 512.000 δρχ. Κατά την εκτίμηση του διαχειριστή του συνοικισμού οι ζημίες ανέρχονταν σε 1.244.500 δρχ.

Η αναλυτική κατάταξη των οικογενειών πυροπαθών, με 179 μέλη, που παρατίθενται στον κατάλογο των ζημιών, παρέχει ενδιαφέροντα στοιχεία για τη μικρή κοινώνια του συνοικισμού.¹⁶

Ιδιαίτερες ζημίες υπέστησαν οι Μιχαήλ Πέσσας, ιατρός, 3μελής οικογένεια, Αβράμ Πέρες, διευθυντής του σχολείου, 3μελής οικογένεια, Γιακώβ Μπεράχα, διαχειριστής του συνοικισμού, 7μελής οικογένεια και Ισάκ Μωσέ Τίβολι, φαρμακοποιός, 7μελής οικογένεια.

Κατηγορία εξαιρετική, με τις περισσότερες ζημίες (2 οικογένειες): Μωσέ Αβράμ Γαλέα, παντοπώλης, 2 μέλη και Γιουδά Γιακώβ Μπενβενίστε, χαλιά, 3 μέλη.

Α' κατηγορία, με μεγάλες ζημίες (3 οικογένειες): Σαμπετάλ Σεμιαγιά Γκατένιο, μπαλωματής, 4 μέλη, Σολομών Μποχώδη Βεντούρα, υπάλληλος, 8 μέλη και Μιούάμ Δαβίδ Ορέζα, χήρα με παντοπωλείο, 4 μέλη.

Β' κατηγορία, με μέτριες ζημίες (7 οικογένειες): Βιδάλ Σαμουέλ Σιών, χαμάλης, 3 μέλη, Μωσέ Σιακώβ Ρωμάνο, χαμάλης, 5 μέλη, Χαϊμ Γιουδά Σαλτιέλ, πλανώδιος πωλητής, Ισάκ Γιοσέφ Λεβή, 3 μέλη, Ισάκ Σιακώβ Λεβή, εισπράκτορας εισφορών της Κοινότητας, 5 μέλη, Μπαρούχ Μορδοχάι Σουλέμα, χαμάλης, 3 μέλη και Ελεωνόρα Δαβίδ Γκατένιο, χήρα, 3 μέλη.

Γ' κατηγορία, με μικρότερες ζημίες (25 οικογένειες): Ισάκ Μωσέ Πιτσών, άνεργος, 6 μέλη, Ελιέζερ Ισάκ Νατζαρή, χαμάλης, 3 μέλη, Νατάν Ελιάου Πίλο, ταβλατζής, 6 μέλη, Γαβριέλ Σιακώβ Σαΐας, άνεργος, 6 μέλη, Σεμτώβ Σαμουέλ Αρών, ψαράς, 4 μέλη, Σιακώβ Γιοσέφ Μαΐδο, καραγωγέας, 4 μέλη, Αρών Σιακώβ Λεβή, παπουτσής, 4 μέλη, Ισάκ Δαβίδ Σασών, μανάβης, 7 μέλη, Ζαχαρίας Μεναχέμ Κοέν, τενεκετζής, 2 μέλη, Σολομών Αβράμ Τέλιας, μπαλωματής, 6 μέλη, Αβράμ Ισάκ Καμχή, τσαντάς, 4 μέλη, Οβαδιά Μωσέ Τροτάς, επιστάτης σχολείου, 2 μέλη, Σιακώβ Γιουδά Ταμπώχ, άνεργος, 3 μέλη, Δαβίδ Γιοσέφ Νατάν, κουρέας, 7 μέλη, Γιουδά Γαβριέλ Γεννή, καραγωγέας, 5 μέλη, Σαμπετάλ Μορδοχάι Αντζελ, θεληματάρης, 3 μέλη, Σολομών Λιάτσι Κατάν, άνεργος, 3 μέλη, Αβράμ Σαμπετάλ Γαλέα, εγκαταλειπμένος, 2 μέλη, Σιακώβ Μαΐδ Πέρες, βοηθητικό προσωπικό, 8 μέλη, Χαϊμ Ισάκ Κοέν, εγκαταλειπμένος, 2 μέλη, Ρέινα Δανιέλ Πίνχας, χήρα, 7 μέλη, Ντουντούν Γιοννά, χήρα, Μπέα Σαμουέλ Κοέν, χήρα, 3 μέλη, Αρών Γεννή, 4 μέλη και Σιακώβ Λιάου, 4 μέλη.

Δ' κατηγορία απόρων (6 οικογένειες): Γιεσούα Χαϊμ Μπενιαμίν, χαμάλης, 1 μέλος, Σιακώβ Χαϊμ Εστρούμσα, χαμάλης, 2 μέλη, Ρέινα Σαμουέλ Μπενβενίστε, χήρα, Σιακώβ Γιουδά Μπιτράν, ανάπτηρος, 2 μέλη, Ισραέλ Σαδή Αρούχ, χαμάλης, 2 μέλη και Αβράμ Ισάκ Λαζάρ, χαμάλης, 2 μέλη.

Καθώς οι κάτοικοι δεν είχαν πλέον διάθεση να παραχωρούν στον συνοικισμό¹⁷ έγινε προφορική συμφωνία ανάμεσα στην Ισραηλιτική Κοινότητα και τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας, τον Αύγουστο του 1931, για την εξαγορά του συνοικισμού από το Δημόσιο, και εν όψει του οριστικού διακανονισμού, η διαδικασία των

αποζημιώσεων δεν προχώρησε. Διανεμήθηκαν όμως, αμέσως, βιοηθήματα, ύψους 380.000 δρ., στις οικογένειες, για διατροφή, περίθαλψη και φάρμακα, για τη μεταφορά των οικογενειών σε διάφορα διαμερίσματα προς στέγαση αλπ., και για τις ζημιές της συναγωγής, του σχολείου και του φαρμακείου.¹⁸

Οι πυρόπαθείς στεγάστηκαν προσωρινά σε διάφορα κοινοτικά σχολεία και συνοικισμούς, ενώ όπως είναι γνωστό στην καταστροφή αυτή αποδίδεται η μαζική μετανάστευση 10.000 φτωχών εβραίων στην Παλαιστίνη¹⁹. Μάλιστα, μετά τα γεγονότα του εμπρησμού, το 1932, ο Κάμπελ συνέστησε στην Κοινότητα την ανασυγκρότηση και εκσυγχρονισμό των συνοικισμών και γενικότερα της διαχείρισης της περιουσίας της, προκειμένου να βελτιώσει τις σχέσεις της με τις ελληνικές αρχές και να ενισχύσει τη θέση της μέσα στις νέες συνθήκες στην πόλη.²⁰

Προς νομιμοποίηση της προφορικής συμφωνίας, εξεδόθη ο νόμος 5585 της 24/29 Αυγούστου 1932, για την εξαγορά του συνοικισμού Κάμπελ, και διατέθηκε ποσόν 3.500.000 δρ., από τις υπόλοιπες πιστώσεις της αγροτικής στεγάσεως της τέως Ε.Α.Π., τις οποίες διαχειρίζονταν πλέον η Γενική Διεύθυνση Γεωργίας και Εποικισμού Μακεδονίας-Θράκης. Η τιμή εξαγοράς ορίστηκε η ίδια με το ποσό που κατέβαλε η Κοινότητα για αγορά συνοικισμού. Η Κοινότητα έλαβε ως προκαταβολή ποσό 3.000.000 δρ., ενώ παρέμενε προς διακανονισμό το ζήτημα των μη αποπληρωμένων 35 οικοπέδων που είχαν απαλλοτριωθεί υπέρ της Κοινότητας το 1928. Έτσι, στην κυριότητα του Δημοσίου περιήλθε το 1932, μόνο τμήμα περίπου 76.000 τ.μ., το οποίο αντιστοιχούσε στην αρχική επιφάνεια του συνοικισμού με τα υπάρχοντα καταλύματα.

Μετά από τελική διευθέτηση των εκκρεμοτήτων, το οριστικό συμβόλαιο μεταβίβασης του συνοικισμού Κάμπελ από την εβραϊκή κοινότητα στο ελληνικό δημόσιο υπογράφηκε το 1939.²¹ Για ένα σύντομο διάστημα, το 1933, ονομάστηκε “συνοικισμός Στυλιανού Γονατά” προς τιμήν του τότε Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, αλλά αμέσως μετά το δόθηκε το όνομα του Ναύαρχου Βότση.

Εν τω μεταξύ, αμέσως μετά τη συμφωνία, η Πρόνοια άρχισε την εγκατάσταση προσφύγων στα υπάρχοντα καταλύματα. Το 1933 κατοικείτο από 116 οικογένειες προσφύγων (600 άτομα). Οι κάτοικοι απασχολούνταν σε χειρωνακτικές και διάφορες μικροεργασίες στην πόλη.²² Το 1932, μεταφέρθηκαν στους θαλάμους 15 οικογένειες Αρμενίων, οι περισσότερες από τις οποίες αναχώρησαν στην Αρμενία μετά τον πόλεμο.²³

Η κατασκευή νέων οικημάτων από την Πρόνοια ολοκληρώθηκε το 1935, οπότε και έγινε η διανομή σε άστεγους πρόσφυγες.²⁴

Η οικοδόμηση άρχισε από τα οικοδομικά τετράγωνα στην αρχή του συνοικισμού (οδοί Αριστοτέλους, Καζάζη, Εθνικής Αντίστασης, Καισαρείας, Ανατολικής Θράκης, Λασσάνη) τα οποία βρίσκονταν εντός της πρώτης οικονομικά ταχτοποιημένης έκτασης του οικοπέδου Κάμπελ. Σύμφωνα με το σχέδιο διανομής του 1935, είχαν κατασκευαστεί 16 τετρακατοικίες (64 διαμερίσματα) και 18 διπλοκατοικίες (36 διαμερίσματα), σύμφωνα με τους ήδη δοκιμασμένους τύπους προσφυγικών οικημάτων, και είχε καταρτιστεί το διάγραμμα της οικοπεδικής κατάτμησης των οικοδομικών τετραγώνων για το υπόλοιπο της ίδιας έκτασης.²⁵

Σημείο αναφοράς του συνοικισμού αποτελούσε το μεγάλο κτήμα με τη βίλα του Δ. Μπαντάρα (γνωστά των σημερινών οδών Μ. Αλεξανδρού και Εθνικής Αντίστασης), το οποίο δωρήθηκε στο Ι.Κ.Α. μετά το 1941. Εν τω μεταξύ στέγασε για ένα διάστημα τη φυματιολογική αλινική Παγιετάκη και κατόπιν το σχολείο του συνοικισμού.

Η αεροφωτογραφία του 1945 δείχνει τον συνοικισμό όπως είχε διαμορφωθεί ως τα μέσα της δεκαετίας '30. Η μεσολάβηση του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ανέστειλε κάθε οικοδομική δραστηριότητα.

Μετά το 1953 το υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας εφάρμισε το σύστημα της αυτοστέγασης με παραχώρηση οικοπέδου και δανείου 25.000 δρ., από την Κτηματική Τράπεζα. Ανεγέρθηκαν τότε περίπου 150 οικήματα που στέγασαν κατοίκους από παραπήγματα και τολ., στο τμήμα του συνοικισμού βιορείως της οδού Εθνικής Αντίστασεως.²⁶ Το 1955 ανεγέρθηκε η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής και αμέσως μετά το νέο κτίριο για το δημοτικό σχολείο του συνοικισμού. Καθώς η οικοδόμηση οικημάτων προχωρούσε, μεταξύ 1956 και 1962 κατεδαφίστηκαν και οι τελευταίοι θάλαμοι, ενώ το τελευταίο τολ., αυτό που αρχικά στέγαζε τη συναγωγή του συνοικισμού Κάμπελ και εν συνεχείᾳ το εντευκτήριο και γυμναστήριο του πολιτιστικού αθλητικού συλλόγου Ναύαρχος Βότσης, υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τον σεισμό του 1978 και κατεδαφίστηκε το 1981.

Η νέα φάση ανοικοδόμησης του συνοικισμού με πολυκατοικίες ακολούθησε τους ρυθμούς που ίσχυσαν για την ευρύτερη περιοχή. Το 1944, σύμφωνα με επιτόπια έρευνα, έμεναν μόνο μία τετρακατοικία και έξι διπλοκατοικίες, ενώ ο συνοικισμός είχε πλέον ενωθεί με τον γύρω δομημένο χώρο.

Ο συνεταιριστικός συνοικισμός Βυζάντιο

Ο προσφυγικός συνοικισμός του Βυζαντίου ανήκε στην αρμοδιότητα της Πρόνοιας, αλλά δεν ανέγερθηκε από αυτήν. Οικοδομήθηκε, με αυτοστέγαση από τον Οικοδομικό Συνεταιρισμό “Το Βυζάντιο”.

Η αυτοστέγαση ως ατομικός και αυθόρυητος τρό-

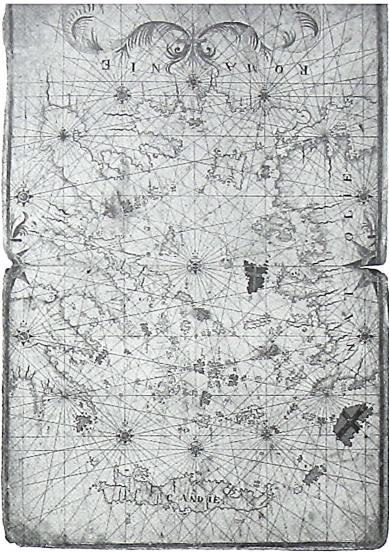
πος επίλυσης του προβλήματος της προσφυγικής κατοικίας, συμπλήρωνε τις ανεπάρκειες του κρατικού προγράμματος. Στην πιο οργανωμένη εκδοχή του, των Οικοδομικών Συνεταιρισμών που θεσμοθετήθηκαν μετά το 1927, αντικατάστησε σταδιακά την κοινωνική κατοικία των πρώτων χρόνων. Από οικοδομικούς συνεταιρισμούς κατασκευάστηκαν οι συνοικισμοί: Καϊστρίου Πεδίου, Τυνδολόης, Τρωάδος, Νεαπόλεως και Σιδηροδρομικών, στη δυτική πλευρά της πόλης, και στην ανατολική οι συνοικισμοί Σαράντα Εκκλησιών, Καισαρείας, Βυζαντίου, Τροχιοδρομικών Βυζαντίου (μη προσφυγικός) και ο μικρός συνοικισμός προσφύγων Δημιουργόφαρων.²⁷

Ο Οικοδομικός Συνεταιρισμός Αστών Προσφύγων “Το Βυζάντιον” ιδρύθηκε το 1928 (έγκριση καταστατικού στις 29.10.1927) και το πρώτο διοικητικό συμβούλιο απαρτίζόταν από τους Κ. Καλίσογλου, πρόεδρο, Σ. Θεοδωρίδη, αντιπρόεδρο, Ν. Πετρόπουλο, γενικό γραμματέα, Α. Σαργό, ταμία και Κ. Σαρρή, Χ. Ερμίδη, Δ. Δάκκο, Α. Δεσπίη, Κ. Γιωτόπουλο και Ν. Πουσούρα, μέλη. Η συνεταιριστική μερίδα ανερχόταν σε 20.000 δρχ.²⁸ Ο αριθμός των μελών του συνεταιρισμού δεν είναι γνωστός, ήταν όμως πρόσφυγες καταγόμενοι επί το πλείστον από την περιοχή της Κωνσταντινούπολης, εξ ου και η ονομασία του συνεταιρισμού.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Ευχαριστίες οφείλω στους υπαλλήλους της Πρόνοιας, Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, που έθεσαν στη διάθεσή μου τους σχετικούς φαρέλους. Θα πρέπει ακόμη να μνημονεύσω τη συμβολή των φοιτητών μου Μ. Δούβλου, Σ. Μπούτσαλη, Γ. Μάρκου και Ε. Ματσαρόκου, των ετών 1994-95, στη σύνλογη στοιχείων από επιτόπια καταγραφή και τις τοπικές πηγές. Ιδιαίτερη υποχρέωση οφείλω στη φίλη μου, Κα Ρένα Μόλχο, η οποία μου παραχώρησε γενναιόδωρα τα στοιχεία για τον συνοικισμό Κάμπελ, από τα Κεντρικά Αρχεία της Ιστορίας του Εβραϊκού Λαού, στην Ιερουσαλήμ. Την ευχαριστώ θεριά και από τη θέση αυτή.
2. Χαστάγολου, “Για την κατάσταση της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαϊά του 1917”, Σύγχρονα Θέματα, τχ. 52-53/1994.
3. Β. Χαστάγολου, “Θεσσαλονίκη 1922-1930. Η προσφυγική εγκατάσταση και ο βίασ οικοδομικός του χώρου”, Πρακτικά Συμποσίου Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα. Οι προσφυγοποτέλεις στην Ελλάδα, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού & Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1998.
4. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, επιστολή του Κάμπελ προς τον πρόεδρο της ΙΚ, 6.11.1932.
5. Γ. Γαβριηλίδης, Μέγας Οδηγός Θεσσαλονίκης και περιχώρων, Θεσσαλονίκη 1932-33, σελ. 518-9. Το νεκροταφείο του Ινδικού Τάγματος σώζεται σήμερα στη Μενεμένη.
6. Εργμερις των Βαλκανίων, 10.8.1926.
7. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, Έγθεση της Κοινότητας για το ζήτημα των οικοπέδων Κάμπελ, 12 Μαρτίου 1935. Η κοινότητα κατέβαλε ποσό 1.125.000 δρχ., για την αγορά των εγκαταστάσεων του Κάμπελ και συνεννόηθηκε με τους ιδιοκτήτες των 35 γηπέδων για τη μελλοντική καταβολή του ποσού των 845.020 δρχ., αξίας των οικοπέδων τους.
8. ΦΕΚ 43, τευχ. Α/23.3.1928.
9. Στην επιστολή του προς τον πρόεδρο της κοινότητας, ό.π.
10. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, έγγραφο 10.7.1931.
11. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, έγγραφο: Αριθμός οικογενειών Συνοικισμού Κάμπελ, 4 σελ. Το έγγραφο αντό παρέχει μια μοναδική εικόνα για μικρή κοινότητα του συνοικισμού, με τα ονόματα των οικογενεών, τον αριθμό των μελών τους και τα επαγγέλματα που ασκούσαν.
12. Για την ανάλυση των επεισοδίων βλ. Μ. Βασιλικού, “Εθνοτικές αντιθέσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου: Η περιπτώση του εμπορισμού του Κάμπελ”, Ιστωρ. τχ. 7/1994, σ. 153-174, και B. Pierrot, Juifs et chrétiens de la Grèce moderne, Paris: L' Harmattan, 1996, σσ. 178-198.
13. Μακεδονικά Νέα, 30.7.1931.
14. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, απόφαση Γ.Δ.Μ., 6.7.1931.
15. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, Πρακτικό επιτροπής προς εκτίμησην των ζημιών, 17.8.1931.
16. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, κατάλογος των υποστάντων ζημιάς, 12 σελ.
17. Σύμφωνα με δημοσίευμα της Εφημερίδος των Βαλκανίων, 6.7.1931, επερόσωποι της Κοινότητας γνωστοποιήσαν στη Γ.Δ.Μ. την απροθυμία των πυροπαθών να επανεγκατασταθούν στο ίδιο μέρος και ότι προτιμούσαν τη μετακίνησή τους στους συνοικισμούς “151” και Ρεζί Βαρδάρ.
18. ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73, Πίναξ εμφανών τα διανεμηθέντα βοηθήματα εις τα οικογενεία του συνοικισμού Κάμπελ, 23.10.1931.
19. Ρ. Μόλχο, “Η εβραϊκή παρουσία στη Θεσσαλονίκη”, Ο Παραποτηρητής, τχ. 25-26, 1994, σελ. 34.
20. Οι προτάσεις που αφορούσαν την πρόσκληση Αγγλου συμβιούλου, ειδικού σε θέματα εποικιασμού, για τη μεταρρύθμιση των συνοικισμών και τη διαχείριση της κοινοτικής περιουσίας, την αξιοποίηση της έκτασης των εβραϊκών νεκροταφείων με τους καλύτερους δυνατούς δρους για την ίδρυση του νέου πανεπιστημίου της πόλης, τον εκνηγονούματο των ιδρυμάτων της, την αποδοχή της αργίας της Κυριακής, ...Βλ. επιστολή Κάμπελ, ό.π.
21. Απόστασμα Πρακτικών του ΔΣ της ΙΚΘ, 18.5.1939, ΚΑΙΕΛ, φαχ. 73.
22. Μέγας Οδηγός..., ό.π., σελ. 518-9.
23. Ναύαρχος Βότσης, διμηνιαία έκδοση, τχ. 1., Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1984.
24. Εφημερίς των Βαλκανίων, 15.12.1935.
25. Αρχείο Προνοίας, φαχ. συνοικισμού Ν. Βότση.
26. Στοιχεία του αρχείου Πρόνοιας, φαχ. συνοικισμού Ν. Βότση.
27. Η θεματική κατοχύφωση του ζητήματος ξεκίνησε με το νομοθετικό διάταγμα “Περί συστάσεως οικοδομικών συνεταιρισμών αστών προσφύγων”, 5.7.1927, που συμπληρώθηκε με τον νόμο της 19.9.1927 και άλλα κατοπινά διατάγματα, μέχρις ότου κυρώθει ο νόμος 3875/1.1.1929, ο οποίος απετέλεσε τη νομοθετική βάση του θέματος. Η σύμπτηξη συνεταιρισμού, βιοικόταν υπό την εποπτεία του υπουργείου Προνοίας ή των επί μέρους Νομαρχών και απαιτούσε την ένωση τουλάχιστον επτά αστών προσφύγων για τη σύνταση καταστατικού. Εντός μηνός από τη διάθεση του γηπέδου, η εποπτεύουσα αρχή ορίζει επιτροπή από 3 δημοσίους υπαλλήλους, η οποία προέβαινε στη ρυμιτόμηση και τη διαίρεση σε οικοδομικά τετράγωνα και οικόπεδα, στη χάραξη δρόμων, πλατειών και χώρων προς ανέγερση σχολείου, εκκλησίας, αγοράς και κάθε άλλης κοινής χρήσης. Η ανέγερση των κατοικών γινόταν είτε απευθείας από τους ιδιώτες είτε από οικοδομική εταιρεία, με σύμβαση που ενέχοινε το μπουγέιο Προνοίας.
28. Καταστατικό, αρχείο Πρόνοιας, φαχ. Βυζάντιο.

[Από το **Ιστορικό Αρχείο Προσφυγικού Ελληνισμού**
(Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1999)]

Καλοπόδας
(Γεώργιος Σιδέρης),
Portolan - Χάρτης
των Αρχιτελάγουν,
χρ. 1580 - 90.

Οι Εβραίοι στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά

Του ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΤΖΟΥΓΑΝΑΤΟΥ

Tο εβραϊκό στοιχείο, όπως άλλωστε και οι Κεφαλονίτες, διεκδικεί την παγκοσμιότητα! Αυτό που λένε για τους Κεφαλονίτες, πως "όποια πέτρα κι' αν σηκώσεις Κεφαλονίτη θα βρεις αποκάτου", ισχύει "κατά μείζονα λόγον" και για τους Εβραίους. Και όμως! Από χρόνια πολλά ούτε ένας Εβραίος δε βρίσκεται στην Κεφαλονιά! Ποιά άλλη εξήγηση να δώσει κανείς στο φαινόμενο παρότο ότι "τα ομώνυμα απωθούνται"; Υπάρχει όμως μια κάποια διαφορά στη διαφορά των δύο αυτών στοιχείων! Οι Εβραίοι κατά καιρούς μετακινήθηκαν σε μαζικούς εποικισμούς, ενώ οι Κεφαλονίτες είναι σκορπισμένοι στον κόσμο κατά μονάδες!

Κατά τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο συμφορά μεγάλη απλώθηκε στο εβραϊκό στοιχείο! Η αντισημιτική μανία των ορδών του Χίτλερ εξόντωσε τους εβραϊκούς πληθυσμούς! Ξεθεμελίωσαν τους ζωντανούς από τη γερμανική επικράτεια, μα τα ίχνη έμειναν! Αυτά συλλογιζόμουν εδώ και μερικούς μήνες, όταν μια μέρα γυρίζοντας στους δρόμους του Tuebingen (Τυβίγγης) στη Δ. Γερμανία είδα σε μια πάροδο του κεντρικού δρόμου της παλιάς πόλεως τη ταμπέλα του δρόμου να γράφει: "Judengasse", δηλ. το καντούνι των Εβραίων, καθώς θα λέγαμε στην Κεφαλονιά!

Η αναμνηστική εκείνη πινακίδα, που μαρτυρούσε την εγκατοίκηση, το παλιό "γκέτο" των Εβραίων, μου προκάλεσε μαζί με την έκπληξη και την περιέργεια.

Περοπάτησα για να το δω από κοντά. Ήταν ένα κοινότατο "στραβοκάντουνο" με κάτι ασήμιαντα φτωχόσπιτα, που σήμερα στεγάζουν λίγες φτωχοοικογένειες Τούρκων εργατών. Αδιάβατο από πεζούς και τροχοφόρα! Τα τουρκάκια, που έπαιζαν στον ακαλαιόσθητο και ακατοίκητο από ντόπιους εκείνο χώρο, θάλεγε κανείς ότι θύμιζαν κάτι ανάλογο, σαν εκείνο το θέαμα, που παρουσίαζε πιο παλιά το εβραϊκό "γκέτο".

Ετσι και στο Αργοστόλι υπήρχε κάποτε το "Καντούνι των Οβραίων", όπως το έλεγαν, ή, όπως το είπαν αργότερα, "Το Καντούνι του Σαμολάκη"! Το καντούνι αυτό ήταν στην πιο κεντρική γειτονιά της εποχής εκείνης, στη συνοικία του Αη-Γιώργη! Από την εποχή που έφυγαν, ο κόσμος το μεταβάφτισε σε "Κα-

ντούνι του Σαμικού"! Το νέο αυτό όνομα το πήρε από ένα παντοπωλείο, που ήταν στο κέντρο, και συγκεκριμένα στη διασταύρωση του δρόμου, που ερχόταν από τον Αη-Γιώγη¹ με το Καντούνι του Σαμιολάκη.

Το Καντούνι των Εβραίων ξεκινούσε από το λιθόστρωτο κι' έφτανε μέχρι το δρόμο της Επισκοπής. Ήταν στενό, στραβό και γουλοστρωμένο. Τα σπίτια του ήταν μικρά και στα ισόγεια ή τα υπόγεια είχαν οι Εβραίοι τα εργαστήριά τους. Διαγώνια στη διασταύρωση των δρόμων, απέναντι από το μαγαζί του Σαμικού, ήταν η "Συναγωγή των Οβραίων", ένα σπιτάκι, που υπήρχε έργομη και μαυρισμένο μέχρι την εποχή των σεισμών. Έξω από τη συναγωγή πολλές φορές μιαζωνόταν η "μορταρία" του Αργοστολίου, για να πειράξει τους Εβραίους φωνάζοντας τούτα τα ακατάνοτα λόγια, όπως τα έχει διασώσει η παράδοση:

«Πατέρα ράου-ράου-ρά!

Το Σωτήρα μπαμιαφά!

Μην τον είδες τον Αβράμ;

Μα το "Πι", μα το "ρω",

μα της μύγας το φτερό,

μα το βογδοκέρατο!»

Αυτή ήταν η γειτονιά των Εβραίων, που δεν φημίζόταν και τόσο για την καθαριότητά της! Είχαν και το νεκροταφείο τους οι Εβραίοι σε χώρο, που την εποχή εκείνη ήταν έξω από το Αργοστόλι, δίπλα στις φυλακές, στο μέρος που κτίσθηκε αργότερα η Αγγλική Εκκλησία. Το οικοδόμημα αυτό μετά τήν αποχώρηση των Άγγλων έμεινε κενό. Πιο ύστερα χρησιμοποιήθηκε για να στεγασθεί εκεί το Αρχαιολογικό Μουσείο. Το Αδελφάτο των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων, που είχε περιέλθει στη δικαιοδοσία του το οίκημα, δέχθηκε να το παραχωρήσει για τη στέγαση του Μουσείου (μετά το 1909).

Οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς ήταν και λίγοι και βιοπαλαιστές και φιλήσυχοι. Τα επαγγέλματα που ασκούσαν ήταν κυρίως του γυρολόγου πραματευτή και του λατινέρη (= λευκοσιδηρουργού, φαναροτζή). Ήταν κυρίως η περιφρονημένη μειονότητα! Δεν συνέβαινε όμως το ίδιο και στην Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο. Εκεί οι Εβραίοι ήταν και πλούσιοι και πολλοί και δυνατοί· χρησιμοποίησαν μάλιστα πολλές φορές τη δύναμή τους, για να επηρεάσουν τις αποφάσεις των βενετσιάνικων αρχών.

Να τι μας πληροφορεί για τους Εβραίους της Κέρκυρας ο Εμμ. Ροδοκανάκης "Μόνη η εβραϊκή συνοικία, συγκειμένη από ένα και μόνον δρόμον, τον οποίον έκλειεν εκατέρωθεν ανά μία, εις την είσοδον και την έξοδον πύλη, απετέλει εξαιρεσιν". Ενώ δηλαδή οι άλλοι δρόμοι της Κέρκυρας ήταν "ανηφορικοί, ελικοειδείς, στενοί και κακώς εστρωμένοι", το εβραϊκό "γκέτο" είχε την ιδιορρυθμία των κλειστού χώρου, "κατά το λέγειν ταξιδιωτών τινων, καθότι οι Εβραίοι

είχον κατά το πλείστον ποιαν τινα άνεσιν»².

Για τους Εβραίους της Ζακύνθου τέτοιες πληροφορίες μας δίνει ο καθηγητής Απόστολος Βακαλόπουλος: "Στην πόλη (ενν. τη Ζάκυνθο) υπήρχαν 800 Εβραίοι αρκετά πλούσιοι, που ζούσαν με πολλή ελευθερία. Μερικοί απ' αυτούς ασκούσαν την iatromikή..."³. Ακόμη και μεσιτείες σε δουλεμπόριο αναφέρονται για τους Εβραίους της Ζακύνθου. Οι ελευθερίες κι' η καλοπέραση των πλουσίων Εβραίων κινούσε το φθόνο και το μίσος του λαϊκού στοιχείου της Ζακύνθου. Αυτό εκδηλωνόταν στις μέρες τις σημαδιακές και προ πάντων τη Μεγάλη Βδομάδα, όταν, καθώς γράφει ο Κων. Λομβάρδος "εκλείστο εις τα σπίτια των"

Στο "Λεξικόν Φιλολογικόν και Ιστορικόν Ζακύνθου" να τί πληροφορίες μας δίνει ο Λεων. Ζώης: "Οι Εβραίοι αφίκοντο εν Ζακύνθῳ ληγούσης της ΙΕ' εκατονταετηρίδος (1498), ηριθμούντο δε εις 47 οικογενείας εκ 204 προσώπων τω 1527. Διά Διατάγματος του δουκός της Ενετίας Α. Τριβιζάνου από 11 Ιανουαρίου 1553 ενεκρίθη ο χωρισμός των Εβραίων από των χριστιανών, αλλά και εγκώμιος του Πάπα από 5 Απριλίου 1664 απηγόρευσε τοις χριστιανοίς την συγκατοίχησην μετά των Εβραίων, ένεκα του οποίου συνεκεντρώθησαν οι τελευταίοι εν τη οδώ Φωσκόλου, τότε δε Strada Pieta, ης μέρος έτι και νυν καλείται Οβρέϊκα Μακελειά. Τω 1712 ένεκα διαδοθείσης κατηγορίας, ότι οι Εβραίοι εφόνευσαν χριστιανόπαιδα περιωρίσθησαν εν τη οποία και σήμερον τη και Γιέτο καλουμένη. Εν τη συνοικίᾳ ταύτη σώζεται και η συναγωγή αυτών, εν δε τη τοποθεσίᾳ Ψήλωμα (οδός Φιλικών) κείται από του 1656 και το Νεκροταφείο αυτών. Ήδη αι εν Ζακύνθῳ εβραϊκαί οικογένειαι ολίγαι αριθμούνται, τηρούσι δε και γραμματοδιδασκαλείον, ένθα διδάσκεται η ελληνική και εβραϊκή υπό Ισραηλίτου διδάσκαλου".

Στην Κέρκυρα οι Εβραίοι αποτελούσαν "το όγδοον περίπου του πληθυσμού της πόλεως, προελθόντες εξ Ιταλίας και κυρίως της Απουλίας κατά τους διαγομούς, ων υπήρξαν ο στόχος... Ήσαν διηρημένοι εις δύο ομάδας, εκάστη των οποίων είχε την συναγωγήν της και τη ήθη της.

Σχεδόν όλο το εμπόριον της πόλεως των Κορυφών, η οποία εχορηγείται τότε ως διαμετακομιστική αποθήκη διά τα προϊόντα της Τουρκίας και των Δυτικών χωρών, ευρίσκετο εις χείρας των· ουδέποτε αληθώς ειπείν τους μετεχειρίσθησαν κακώς, αλλά τους απηγορεύετο να κατέχουν άλλο, πλην της οικίας, την οποίαν κατώκουν, ακίνητον και τους περιεφρόνουν βαθύτατα. Κατά τινας μάλιστα περιόδους τους είχαν αναγκάσει να φέρωσι ιδιάζον τι σημείον "μέγεθος ενός ψωμιού" και κατά το διάστημα της Μεγάλης Εβδομάδος θα κατεσφάζοντο αφεύκτως, εάν ετόλμων να εξέλθωσι της εβραϊκής των. Φρουρά εφύλαττεν ε-

κάστην των δύο πυλών, αι οποίαι έκλειον την οδόν, όπου έζων συγκεντρωμένου⁵.

Ενδεικτικά του πλούτου και της κολακείας, που χρησιμοποιούσαν οι Εβραίοι, για να εξασφαλίζουν την εύνοια των πρεβεδούων στην εποχή της Ενετοκρατίας, σε εποχή δηλαδή που "η Δημοκρατία ευρίσκετο εις αθλιεστάτην οικονομικήν κατάστασιν και... η άλλοτε αυστηρά και δικαία διοίκησις των νήσων κατήτησεν εις αξιοθήγητον παραλυσίαν"⁶, είναι ότι στην υποδοχή του τελευταίου πρεβεδούουν Καρδολού Βίδμαν (Ιούλιος 1794) στην Κέρκυρα, "οι Εβραίοι ή πλωνον τάπητας υπό τους πόδας του". Η γιορτή της υποδοχής του κράτησε 8 ημέρες και όταν ο Βίδμαν, "όπως αντιμετωπίση τας μάλλον επειγούσας ανάγκας, συνέλαβε την τολμηράν ιδέαν ν' αποταθή εις την γενναιοδωρίαν των υπηκόων του...", οι Εβραίοι πρώτοι τω πραέδωκαν (Οκτώβριος 1795) δισχίλια τάλληρα, πλέον των δέκα χιλιάδων φράγκων, ώπλισαν ιδίαις δαπάναις αφιθμόν τινα στρατιωτών εις αμοιβήν δε της πράξεως ταύτης ο προνοητής προεκήρουξεν ότι η Δημοκρατία δεν είχε καλυτέρους των Εβραίων υπηκόους⁷.

Παρά τη δύναμή τους όμως και στην Κέρκυρα..."υπέφεραν πολλούς προπτηλακισμούς"! Όταν μάλιστα οι Γάλλοι αποβιβάστηκαν στο νησί, άρχισαν να κυνηγάνε τους Εβραίους, "οι οποίοι κατωχράθηκαν εντός των οικιών των ή έτρεξαν να ξητήσωσι καταφύγιον εντός του φρουρίου". Ο κόσμος φώναξε -"Κάτω οι Εβραίοι, κάτω τα σκυλιά! φωνάς αναμεμειγμένας με τας ξητωχρανγάς υπέρ των Γάλλων"⁸.

Και στην εποχή του Λασκαράτου φαίνεται πώς συνεχίζοταν στην Κέρκυρα ο λαϊκός κατατρεγμός, γιατί ο μητροπολίτης Κερκύρας Αθανάσιος βρέθηκε στην ανάγκη ν' απειθύνει στο ποιμνιό του "Εγκύλιο" καταδικάζοντας τα αντίχριστα αταχτήματα των χαμάληδών μας κατά των Ισραηλιτών, φοβερίζοντας να υποβάλῃ εις αυστηρότατα εκκλησιαστικά επιτίμια τους ούτω αταχτούντας ως παραβάτας της μεγάλης και αρχάντου εντολής του Θεού "αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν". Αντά έγραψε στην εφημεριδούλα του, το "Λύχνο", ο Λασκαράτος⁹.

Και σ' άλλα φύλλα του "Λύχνου" καυτηριάζει ο Λασκαράτος την απάνθρωπη στάση του παπισμού και των "χριστιανικών κοινωνιών" απέναντι των Εβραίων στα Επτάνησα. Και στους "Στοχασμούς" του επίσης γράφει: "Αν όλος ο κόσμος είναι υπόχρεος εις το Ελληνικόν Έθνος διά τα πνευματικά φώτα, που έδωσε ο Ελλην Αριστοτέλης, δεν έπρεπε παρομοίως να είναι υπόχρεος και εις το Ισραηλιτικόν διά τα ηθικά φώτα, που του έδωσεν ο Ισραηλίτης Χριστός"¹⁰.

Και η κεφαλονίτικη εφημερίδα "Σφήκα" του Παναγιώτη Πανά, από τους πιο πνευματικούς και προο-

δευτικούς Κεφαλονίτες και από τα σπουδαιότερα στελέχη του σοσιαλιστικού οιζοσπαστισμού, με παραδειγματική τόλμη δεν εδίστασε να επιτεθεί με σημειώμα της εναντίον του κόντε Δήμου Βαλσαμάκη, του ιδρυτή του πρώτου μουσείου στ' Αργοστόλι, "γιατί πολύ άσχημα εφέρθηκε τις απερασμένες να γκρεμίση από τη σκάλα του και να μισοσκοτώσῃ τον αγαθόν γέροντα Ισραηλίτην Γιακών, γιατί επήε να τους ζητήση ολίγα χρήματα, όπου τους εχρεωστούσεν εις εργασίαν"¹¹.

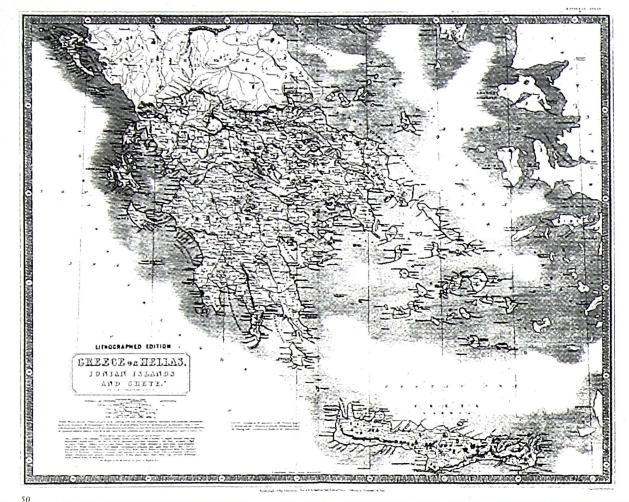
Στην ίδια εφημερίδα (2 Νοεμβρίου 1874, αριθ. 6) ο Πανάς με τη χαρακτηριστική του ανθρωπιά και ελευθεροστομία αντιμετωπίζει την εμπάθεια και την προκατάληψη των ανθρώπων της εποχής του γράφοντας: "Μία των αποδείξεων του πολιτισμού κοινωνίας τύνος είναι η υπέρ των τάφων λαμβανομένη φροντίς. Άλλα τι θα είπη περὶ ημών ο ξένος ο βλέπων τα ισραηλιτικά μνήματα εν η υπάρχουσι θέσει; Διατί δεν δίδεται και εις τους συμπολίτας μας τούτους μέρος τη γης εν Δρεπάνω δια κοιμητήριον¹², πλησίον των άλλων, όπου να μεταφέρωσι τα οστά των πατέρων των, όπως μη ώστιν εκτεθειμένα εις την διάθεσιν των σαρκοβόρων κτηνών και εις τας ασχημοσύνας του τυχόντος; Είναι τούτο αμέλεια των αρμοδίων αρχών ή οικτρόν λείφανον μεσαιωνικών ιδεών; Ήμείς πιστεύομεν το πρώτον. Και διά τούτο αποτεινόμεθα προς αυτούς λέγοντες: "Αρκεί, Κύριοι, η προς τους ζώντας (ενν. Εβραίους) περιφόρνησις. Σέβας τουλάχιστον προς τους νεκρούς..."!

Και τώρα ας εξετάσουμε: Πότε εγκαταστάθηκαν Εβραίοι στα Επτάνησα;

Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Κατά τον ιστορικό Φίνλεϋ: "Πρίν από το τέλος του 15ου αιώνα 30-40 χιλιάδες Εβραίοι είχαν εγκατασταθεί στην Κωνσταντινούπολη, 15-20 χιλιάδες στη Θεσσαλονίκη και μεγάλος αριθμός σε κάθε λιμάνι της Τουρκίας..."¹³.

Τα κύματα του εποικισμού Εβραίων εντάθηκαν εξ αιτίας του οργίου των διωγμών της Ιεράς Εξετάσεως. Είναι μια από τις μελανότερες σελίδες της δράσεως του παπισμού. Οι Εβραίοι γεμάτοι μίσος κατά τον χριστιανισμό εγκαταστάθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και μετέδωκαν το αντιχριστιανικό μίσος τους στους μουσουλμάνους. Έτσι ο αντιχριστιανικός φανατισμός μετέπεσε και στους μουσουλμάνους εναντίον των ορθοδόξων.

Κατά το Βακαλάόπουλο: "Οι Χριστιανοί μάλιστα πλήθυσμοί, που είχαν απομείνει από τη βιζαντινή εποχή, ενισχυμένοι και με τους Εβραίους πρόσφυγες της Ευρώπης, έγιναν σπουδαίοι πυρήνες για την επίρρωση του εμπορίου και γενικά για την ανάπτυξη της οικονομίας του τόπου..."¹⁴. Οι διωγμένοι αυτοί Εβραίοι από τις διάφορες χώρες της Δυτικής Ευρώπης είχαν αρχίσει να καταφεύγουν στα τουρκοκρατούμε-

A. K. Johnston, «Greece or Hellas, Ionian Islands and Crete», χρ. 1850.

να μέρη από τα τέλη του 15ου αιώνα. "Πολλοί εγκαταστάθηκαν στα Μαντεμοχώρια..., στην Αδριανούπολη, Θεσσαλονίκη, Σκόπια, Μοναστήρι, Σόφια και μάλιστα στην Κωνσταντινούπολη"¹⁵. Εκτός όμως από τη Θεσσαλονίκη και στη Λάρισα, τα Τρίκαλα, τα Ιωάννινα, σε πόλεις του Μοριά, την Κορήτη και τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου.

Οι Εβραίοι αυτοί γενικά, "ιδίως της Ισπανίας, είναι οι κύριοι φορείς της οικονομικής προόδου"¹⁶. Το εμπόριο ήταν κυρίως στα χέρια τους. Ακόμη και "το δουλεμπόριο μέσα στη βασιλεύουσα ήταν κυρίως στα χέρια των Εβραίων"¹⁷. Είναι η εποχή που άρχισε να διαμορφώνεται η αστική τάξη και να σημειώνεται θαγδαία ανάπτυξη στα αστικά κέντρα.

Στα Επτάνησα ο λαϊκός πληθυσμός "εξ αιτίας των ψεύτικων και συκοφαντικών παραδόσεων για τους Εβραίους... διατηρούσε εναντίον τους άγριο φυλετικό μίσος". Άλλα οι πλούσιοι Εβραίοι διατηρούσαν αγαθές σχέσεις με το χριστιανικό αρχοντολό, εκτός από μερικές εξαιρέσεις, και δεν έδιναν να χοησιμένουν σαν πράκτορες των αρχών κατοχής.

Εκείνους που δε χώνευν το επτανησιακό αρχοντολό ήταν οι Εβραίοι μικροαστοί και μάλιστα η φτωχολογιά. Τους μεγαλοτραπεζίτες τους είχαν για δεξιά τους χέρι.

Στα χρόνια που τα Επτάνησα είχαν καταληφθεί από τους Γάλλους οι Χριστιανικές λαϊκές μάζες (μεσοαστοί και αγρότες) πλησίασαν περισσότερο τους Εβραίους και έδειχναν μια τάση συμφιλιώσεως. Σε πολλές περιπτώσεις μάζι πανηγύρισαν και το ξεσκλάβωμά τους από τη βενετσιάνικη δεσποτεία. Υπάρχει μάλιστα και τραγούδι, που κατά την παράδοση τραγούδησαν χριστιανοί και Εβραίοι:

"Λευτεριάς ἔφτας' ή ώρα

να χαρούμε οι πιστοί!
Χριστιανοί κι' Οβραίοι τώρα
αδελφοί είμεθα καλοί.
Οι κακόμοιοι οι Οβραίοι
είμεθα σαν χριστιανοί,
είμεθα και τσιταδίνοι (δηλ. πολίτες)
της Φραντζίας οι πιο πιστοί.

Να μας ξήση ο Βοναπάρτης,
που τσ' Οβραίους αγαπά
και δε θέλει να μας βοιζούν, να μας
κράζουνε σκυλιά!

Οι σκληροί μας αφεντάδες
τώρα δύναμη καμιά
έχουν να μας τυρανούνε,
να μας έχουν σαν σκυλιά"¹⁸.

Τη συνεργασία των αρχόντων, της τάξεως των "Ευγενών" χριστιανών μάζι με τους μεγαλοτραπεζίτες και τους άλλους πλούσιους Εβραίους αποδεικνύουν περίτερανα οι διωγμοί του ισαπόστολου και μεγάλου δασκάλου του Γένους Κοσμά του Αιτωλού προ πάντων στη Ζάκυνθο και την Κέρκυρα και πολύ λιγότερο στην Κεφαλονιά, όπου το ξενικό στοιχείο και οι πλούσιοι Εβραίοι ήταν σχεδόν ανύπαρκτοι. Η μεγάλη λαϊκή μάζα της Κεφαλονιάς λάτρεψε τον Κοσμά και με πίστη και φραντισμό άκουσε το κήρυγμά του!

Οι παλαιότεροι Εβραίοι έποικοι της Κεφαλονιάς εγκαταστάθηκαν αρχικά στην παλιά πρωτεύουσα, δηλαδή το "Κάστρο του Αγίου Γεωργίου". Ο Νικολ. Φωκάς Κοσμετάτος μας πληροφορεί ότι "εις το προάστιον του Αγίου Γεωργίου (Κάστρο), την παλαιάν δηλ. πρωτεύουσαν της νήσου μέχρι του 1757, υπήρχε οικόπεδον εις την κεντρικήν οδικήν αρτηρίαν πλησίον του φόρου (δηλ. της αγοράς), το οποίον και σήμερον ονομάζεται Γέττο. Εκεί κατά πάσαν πιθανότητα ήτο ο χώρος, όπου διέμενον οι Εβραίοι". Θεωρεί επίσης πιθανώτερη την εκδοχή, ότι "οι Ισραηλίται εγκαταστάθηκαν εις την Κεφαλληνίαν επί Ενετών, προερχόμενοι εκ Κορήτης, Κερκύρας ή Ζακύνθου και έζων μετερχόμενοι τέχνας πρακτικάς..."¹⁹. Οπωσδήποτε όμως ένα είναι βέβαιο, ότι στην Κεφαλονιά οι Δυτικοί ήταν ελάχιστοι "απ' αυτούς μόνον ολίγοι ήταν εντόπιοι και οι υπόλοιποι "στρατιώτες" ή ξένοι, περίπου 550... Το κυρίαρχο στοιχείο ήταν οι οιθόδοξοι, 90.000 περίπου κάτοικοι, μοιρασμένοι σε 200 κωμοπόλεις και χωριά... Τελικά αφομοιώθηκαν όλες οι φράγκικες οικογένειες, οι οποίες κατά τους μικρούς αιώνες της Φραγκοκρατίας είχαν εγκατασταθή στο νησί"²⁰.

Σιγά-σιγά ο εβραϊκός πληθυσμός της Κεφαλονιάς έφθινε. Στις αρχές του 19ου αιώνα υπολογίζεται ότι έμειναν στ' Αργοστόλι 130 Εβραίοι και η μείωση αυτή του πληθυσμού τους (γιατί ζούσαν σ' ένα τόπο, που

δεν τους έδινε τη δυνατότητα ν' αναπτύξουν την οικονομική τους δραστηριότητα) παρακίνησε τον Άγγλο τοποτηρογράφη Κάρολο Νάπιερ να εκδώσει διαταγή (3 Φεβρουαρίου 1823) "προστατευτική των Ιουδαίων, εναντίον των οποίων υπήρχον διάφοροι προκαταλήψεις των κατοίκων... Ούτοι επεδίωκον να τους εκδιώξουν εκ της νήσου αρνούμενοι να τους πωλούν τα αναγκαιούντα εις αυτούς είδη ή πωλούντες αυτά εις τιμάς υπερόγκους. Διό και μετά την αποχώρησην του Νάπιερ εκ Κεφαλληνίας το μεγαλύτερον μέρος των Εβραίων μετενάστευσεν εις Κέρκυραν", όπου ζούσαν με σχετική άνεση και ασφάλεια, γιατί (το 1860) ήταν περίπου 6.000²⁰.

Στο τέλος του 19ου αιώνα κατά την παραδοση δεν ήταν περισσότεροι από 30. Το "Οθραίκο καντούνι" είχε σχεδόν ερημώσει. Ελάχιστοι ήταν και στο Ληξούρι. Σιγά-σιγά έφευγαν κι' αυτοί για την Κέρκυρα κι' άδειασαν τον τόπο. Κατά τον Νικ. Φωκά-Κοσμετάτο οι τελευταίοι, που έζησαν στο νησί, ήταν ο "πλανόδιος πραματευτής" Ζαχαρίας Βιτάλ, "όστις εγκατεστάθη εν Πάτραις" και εξελίχθηκε σε μεγαλοεπιχειρηματία και ο Σαμουλάκης (γρ. Σαμολάκης), "υαλοθέτης και τεχνίτης παρομίων ευκόλων εργασιών. Ούτος δε απεβίωσε περί το 1905 εν Κεφαλληνίᾳ"²¹. Οι απόγονοί του μετενάστευσαν στην Κέρκυρα. Μετά την αποχώρηση και της ελάχιστης εκείνης εβραϊκής μειονότητας η Κεφαλονιά είχε το προνόμιο να μείνει χωρίς Εβραίους! Κατά την παραδοση τους δέχθηκε η Κέρκυρα, όπου η εβραϊκή συνοικία ήταν πολυνάριθμη και "απεχθής ένεκα της ωπαρότητος", καθώς γράφει η Δόρα Δ' Ιστορια, η οποία και προσθέτει ότι "η βρετανική ανεξιθοησκεία δεν ίσχυσε να καταστήσῃ τους Εβραίους εναισθήτους προς πάν το συντείνον εις ευζωΐαν!"²²

Για τους Κεφαλονίτες το γεγονός της αποχωρήσεως των Εβραίων είχε κάποια ιδιαίτερη σημασία, γιατί εμφανιζόταν εντυπωσιακό και σπάνιο. Η κεφαλονίτικη φαντασία δεν άργησε νά το περιπλέξει με μυθολογήματα και θρύλους, που επιζούσαν στις περασμένες γενεές. Χαρακτηριστικό τους ήταν κάποιος εγωϊστικός κομπασμός!

Εδώ και σαράντα τόσα χρόνια ένας πολύγερος και χαριτωμένος πρεσβύτης, με απέραντη μνήμη και αφηγηματική δεξιότητα, μου διηγήθηκε όσα είχε διαμορφώσει η λαϊκή παραδοση σχετικά με την αποχώρηση των Εβραίων. Κατά τη διήγησή του ο οαβίνος τους ο Σαμολάκης πήρε την όμορφη θυγατέρα του, από τις πιο όμορφες κοπέλλες, και έφυγαν τελευταίοι για την Κέρκυρα. Έκει την πάντρεψε!

Όσο για την ανυπαρξία των Εβραίων στην Κεφαλονιά διαμορφώθηκε από λαϊκή παράδοση ένα χαριτωμένο παραμύθι:

Κάποτε, λέει, οι Εβραίοι σε μια μεγάλη τους σύναξη έβαλαν κάτου το χάρτη, για να δουν σε ποιό σημείο του κόσμου δεν υπάρχουν! Με έκπληξη τους είδαν πως το μόνο μέρος ήταν η Κεφαλονιά! Έκει που προσπαθούσαν ν' ανακαλύψουν την αιτία πετάχτηκε ένας, ο πιο τολμηρός, και είπε:

- Εγώ θα πάω! Κι' όχι μονάχα θα μείνω, αλλά και παράδες θα κάμω!

Με ικανοποίηση τον άκουσαν και του σύστησαν να τηρήσει την υπόσχεσή του. Έτσι κι' έγινε! Ο Αβραμίκος, έτσι τον έλεγαν, μάζεψε αμέσως λεφτά, αγόρασε πραμάτιες, τις ετοίμασε, τις φόρτωσε στο καράβι και ταξίδεψε για την Κεφαλονιά. Αποφάσισε να κάμει εκεί το γυνολόγο, ένα από τα πιό συνηθισμένα επαγγέλματα των Εβραίων. Το Σάββατο κατέβηκε στο ξυλοπάζαρο τ' Αργοστολίου κι αγόρασε ένα γάιδαρο, φόρτωσε τις πραμάτιες του και ετοιμάζόταν να ξεκινήσει για τα χωριά!

Έκει που έπινε τον καφέ του σ' ένα φτωχικό καφενεδάκι, καθώς περνούσε ένας νεαρός θεληματόρης, τον φώναξε και τούπε:

- Έλα δω! Πάρε αυτές τις δύο δεκάρες και πήσε να μου αγοράσεις φάΐ για μένανε, για το γάιδαρο και για το δρόμο!

Τον κοίταξε το παιδί... και με την εξυπνάδα, που χαρακτήριζε τα "παιδιά της αγοράς", του απάντησε!

- Κι' όλα αυτά με δυό δεκάρες; Καλά και δε μιούπες να σου φέρω και ρέστα! Πήρε τις δεκάρες και τράβηξε για το μέρος της αγοράς, όπου οι Ληξουριώτες είχαν απλώσει τα προϊόντα τους και μάλιστα τα πεπόνια και τα χειμωνιάτικά τους (= τα καρπούζια). Διάλεξε ένα μεγάλο καρπούζι, το φορτώθηκε και το πήγε στον Εβραίο.

- Ετοιμος είσαι, αφεντικό!

Ξαφνιάστηκε ο Εβραίος!

- Τι είν' αυτό, μωρέ;

- Δε μούπες για σένανε, για το γάιδαρο και για το δρόμο; Να λοιπόν! Θα φάς εσύ την ψίχα, θα δώσεις το φλούδες στο ζω και θα φυλάξεις τσού σπόρους για το δρόμο!

Έμεινε κόκκαλο ο Οθραίος! Κι' όλα αυτά, μωρέ, του λέει, με δύο δεκάρες;

Εν τω μεταξύ ο πιτσιρίκος έφυγε. Αλλά κι' ο Οθραίος ξεφόρτωσε τις πραμάτιες, τις πούλησε μαζί με το γάιδαρο και τράβηξε για το καράβι μυνολογώντας:

- Καλά λένε πως οι Κεφαλονίτες είναι χειρότεροι από μας!

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1) Ο δρόμος προς τον Άη Γιώργη ήταν περίπου η σημερινή οδός Μαρίνου Κορηγαλένια και η Κοντομαχαλένη εκείνη ωραία εκκλησία βρισκόταν περίπου στο μέρος, όπου σήμερα το Γ' Νηπιαγωγείο. Η διασταύρωση αντιστοιχεί περίπου με τη διασταύρωση της σημερινής "οδού Διογένους". Ας σημειωθεί εδώ πως στο Ληξούνι δεν υπήρχε μόνιμη εγκατάσταση Εβραίων. Μόνο διαβατάρηδες Εβραίοι επει.

2) Βλ. Εμμ. Ροδοκανάκη "Ο Βοναπάρτης και αι Ιόνιοι νήσοι", Κέρκυρα 1937, σελ. 15 (Έκδοση της "Εταιρείας προς ενισχυσιν των Επαναστατικών μελετών"). Σε υποσημειώση όμως αναφέρεται ότι: "Ο Saint Sauveur τουναντίον σημειεύει το ακάθαρτον αυτής" (ενν. της συνοικίας). Χρονικά τα γραφόμενα ανάγονται στα τέλη του 18ου αιώνα. Στα γρέτο ήμενε κατά κανόνα ο εβραϊκός φτωχόκομος.

3) Βλ. Αποστόλου Ε. Βακαλόπουλον, "Ιστορία του Νέου Ελληνισμού", Θεσσαλονίκη 1964, τόμ. Γ', σελ. 178.

4) Βλ. Κωνσταντίνου Λομβάρδον, "Απομνημονεύματα", τομ. Α', φιλ. Α', Ζάκυνθος 1871, σελ. 58.

5) Βλ. Απόστολον Βακαλόπουλον, ό.π., τόμ. Β'. Εκεί στη σελ. 354 γράφει ότι "οι Εβραίοι ασκούν το επάγγελμα του σαφάρη, του τοκογλύφου, του παλαιοπώλη, του μεσίτη κ.λπ." και γενικά ότι είναι "κύριοι φορείς της εμπορευματικής κινήσεως". Προσθέτει επίσης ότι μερικοί κανούν εντύπωση με τις ελευθερίες και την ευμάρειά τους... και ότι "μερικοί με περιουσίες 100 χιλιάδων δουκάτων και με ωραία σπίτια με κήπους κάνονται εντύπωση στου ξένους της Δυτικής Ευρώπης, γιατί στις πατρίδες τους οι Εβραίοι καταδύωνται..." Στον Α' τόμο του, σελ. 426, αναφέρει ότι οι Βενετοί πουλούσαν στην Κωνσταντινούπολη τα εμπορεύματά τους "χρησιμοποιώντας ως μεσίτες Εβραίους... Γενικά χωρίς τους Εβραίους δεν μπορεί κανείς να κάνει καλή δουλειά στην Τουρκία". Και στη σελ. 188 επίσης προσθέτει: "Ο Γάλλοι (από τις αρχές του 18ου αιώνα) χοησιποτούν ως μεσίτες τους πιο κατάλληλους αυθούπους, τους Εβραίους, φημισμένους για το εμπορικό τους διαμόνιο".

6) Βλ. Κώστα Καιροφύλα, "Η Επτάνησος υπό τους Βενετούς", Αθήνα 1942, σελ. 189.

7) Βλ. Εμμ. Ροδοκανάκην, ό.π., σελ. 35 και 38.

8) Βλ. Εμμ. Ροδοκανάκην, ό.π., σελ. 57 και 59. Ο συγγραφέας προσθέτει: "Ευτυχώς μία περίπολος... έκαψε την εμφάνισή της και η παρούσια της καθησυχάσεν ολίγον τα πνεύματα".

9) Βλ. Ανδρέα Λασκαράτον "Απαντά", εισαγωγή και σημειώσεις Αλέκον Γ. Παπαγεωργίου, εκδόσεις "Άτλας", Αθήνα 1959, τόμ. Γ', σελ. 339-340. Στον αριθ. 28 του "Λύχνου" (ό.π. σελ. 343) δημοσιεύεται ευχαριστήρια απάντηση του μεγάλου Ραφίου της Ισορρίτικης Κοινότητος εις Τρέστε προς τον Πανερεάταν Μητροπολίτην Κορδφών". Σε υποσημειώση του ο Λασκαράτος με τη γνώστη του ελευθερίστητη παρογγορεί και υπερασπίζει τους Εβραίους και κάνει άγρια επίθεση εναντίον του Πάπα, που τον χαρακτηρίζει "Μέγα Κουβαριαστήρι της θρησκευτικής αγυρτίας, των αντίχιστων δεισιδαμονιών και προλήψεων!"

10) Βλ. Α. Λασκαράτον "Απαντά", τόμ. Γ', σελ. 216.

11) Βλ. εφρημ. "Σφήκα", Αργοστόλιον, 1 Φεβρουαρίου 1868, αριθ. 22.

12) Για το ιστορικό της ιδρύσεως του Νεκροταφείου του Δραπάνου βλ. περιοδικό "Η Κεφαλονίτικη Πρόσδοση", Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1973, τεύχ. 23-24. Στη σελ. 250, Νικολάου Δ. Τζουγανάτου τον "Το Νεκροταφείο του Δραπάνου".

13) Βλ. Γεωργίου Φίνλεϋ, "Ιστορία της Τουρκοκρατίας και της Ενετοκρατίας στην Ελλάδα", Πρόδολος και προσθήκες Τάσου Βουρνά, Αθήνα 1958, σελ. 203.

14) Βλ. Α.Π. Βακαλόπουλον, ό.π., τόμ. Β', σελ. 339.

15) Βλ. Α.Π. Βακαλόπουλον, ό.π., τόμ. Β', σελ. 36-37 και 354. Εκεί γενικότερες για την κατάσταση των Εβραίων στο χρονο-

κό διάστημα 1300-1564. Βλ. επίσης Will Durant, "Παγκόσμιος Ιστορία του πολιτισμού", Αθήνα 1959, τόμ. ΣΤ', σελ. 835-865.

16) Βλ. Α.Π. Βακαλόπουλον, ό.π., τόμ. Β', σελ. 128.

17) Βλ. Γιάννη Κορδάτον, "Ιστορία του αγροτικού κινήματος στην Ελλάδα", Έκδοση Δ', Αθήνα, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, σελ. 90. Το στιχούργημα φαίνεται να έχει μάλλον κερκυραϊκή την προέλευση.

18) Βλ. Νικολάου Φωκά-Κοσμετάτον, "Οι Εβραίοι εις την Κεφαλληνίαν" στην εφημ. "Εστία", 6 Φεβρουαρίου 1969. Το γέτο (από το ιταλικό Cheto) εσήμαινε κυρίως την "περιτειχισμένη συνοικία Εβραίων των μεσαίωνος εις διαφόρους πόλεις της Ευρώπης και εις την Επτάνησον".

19) Βλ. Α.Π. Βακαλόπουλον, ό.π., σελ. 82 και 179. Εκεί και παραπομπές. Βλ. επίσης και Ηλία Τσιτσέλη "Κεφαλληνιακό Σύμπικτα", τόμ. Β', Αθήνα 1960, σελ. 45. Για τους διαφόρους εποικισμούς στην Κεφαλονιά βλ. και Ιωσήφ Πάρτς "Κεφαλληνία και Ιθάκη", γεωγραφική μονογραφία εξελληνισθείσα υπό Λ. Γ. Παπανδρέου, εν Αθήναις 1892, σελ. 191. Στη σελ. 115 γίνεται λόγος για τους "μιαχίμους εποίκους" και τους "στρατιώτες" (Stradioti). Κατά τον William Miller ("Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα", μετάφραση Αγγελού Φουριώτη, Αθήνα 1960, σελ. 553) οι Stradioti (εκ του Strada, διότι ήταν διαρχώς στο δρόμο-στρατό και δεν είχαν σπίτια), οι "στρατιώτες" στρατολογούντο από την Λακωνία, από τη Μεθώνη, Κορώνη, Ναυπλία, Ναύπακτο..." (βλ. σελ. 620). Για τους Stradioti (Estradiots) βλ. και Διονυσίου Ζακυνθούν ηνού "Η Τουρκοκρατία", Αθήνα 1957, σελ. 63-64. Βλ. επίσης και "Λεξικόν Φιλολογικόν και Ιστορικόν Ζακύνθου" υπό Λεωνίδη Ζώη, ή, όπου σημειώνεται: "Στρατιώταις (ή Στρατιώται)= στρατιωτόν σώμα αποτελούν τους ψηλούς ιππείς της Βενετίας".

Σχετικά με τον αριθμό των Εβραίων ο Γεώργιος Βεργύκιος ("Απομνημονεύματα περί της πρώην Ιονίου Πολιτείας", Κεφαλληνία 1870, σελ. 25), ενώ αναφέρει Εβραίους στην Ζακύνθο και την Κέρκυρα, για την Κεφαλονιά, γράφει μεν ότι ο πληθυσμός τότε ήταν 75.000 ("πρότερον δε τω 1859 περί τους 72.537, εξ αν. 14.900 εν ταύς δύο πόλεσι"), αλλά καθόλου δεν αναφέρει την υπαρξη Εβραίων, εξ αιτίας φυσικά του ελάχιστου αριθμού των.

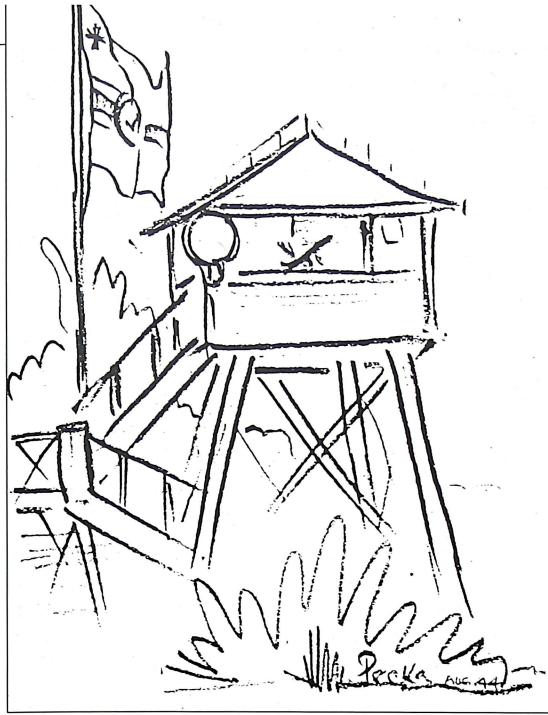
20) Βλ. Νικ. Φωκάν-Κοσμετάτον, ό.π. Ο Νάπιερ διοίκησε την Κεφαλονιά σαν τοποθητής κατά το διάστημα 1822-1836. Η διοίκηση του ήταν ευεργετική για τον τόπο. Ο Ηλία Τσιτσέλης (ό.π., τόμ. Β', σελ. 584-587) αφιερώνει ειδικό κεφάλαιο "εις τον διάσπον τούτον άνδρα", ο οποίος ήταν ιερανδίκης καπαγάνης. Για τους Εβραίους της Ζακύνθου βλ. και "Λεξικόν Φιλολογικόν και Ιστορικόν Ζακύνθου" υπό Λεωνίδα Ζώη. Εκεί αναφέρεται ότι "οι Εβραίοι ένεκα της αποδιδομένης αυτούς διαβολής περί σφαγής των Χριστιανοπαΐδων πολλάκις υπέστησαν επιθέσεις, ων αι κυριώτεραι των ετών 1712, 1760, 1810 και 1891 (βλ. και "Οι Εβραίοι εν Ζακύνθω" εν Ισρ. Χρονογράφω Κερκύρας, έτος 1900, αριθ. 8-10 και Φρ. Καρρέρ Ιουδαϊσμός και Χριστιανισμός").

21) Βλ. Νικ. Φωκάν-Κοσμετάτον, ό.π.

22) Βλ. Δόρας Δ' Ιστρια, "Αι Ιόνιοι Νήσοι υπό την δεσποτείαν της Ενετίας και την αγγλικήν Προστασίαν και η εν αυταίς ελληνική ποιησίας μετά περιλήψεως τινος της αρχαίας αυτών ιστορίας...", μετάφρασης Μ. Κ. Ράλλη, Εν Αθήναις 1859, σελ. 92.

(Για την Ισορρίτικη Κοινότητα της Κεφαλονιάς έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό «Χρονικά» άρθρα στα τεύχη 46/5, 46/10, 47/8, 71/12, 81/29, 115/9, 116/13, 118/22, 118/25, 121/24).

[Ο Ν. Τζουγανάτος ήταν φιλόλογος-γυμνασιάρχης ιδιαίτερα πεπαιδευμένος και ερευνητής. Το παραπάνω άρθρο του δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Χρονικά» αρθρα στα τεύχη 46/5, 46/10, 47/8, 71/12, 81/29, 115/9, 116/13, 118/22, 118/25, 121/24].

Το φυλάκιο της κύριας πύλης του στρατοπέδου μας.

Αναμνήσεις αιχμαλωσίας από το Stalag Luft Eins

(Στρατόπεδο αιχμαλώτων Αεροπορίας
στο Μπάρθ Γερμανίας)

Του Αντιπτεράρχου ε.α.
κ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ε. ΚΟΣΚΙΝΑ

Στο βιβλίο του κ. Νικ. Κοσκινά, με τις προσωπικές αναμνήσεις του από το Στρατόπεδο αιχμαλώτων Αεροπορίας στο Μπάρθ της Γερμανίας, περιλαμβάνονται και τα παρακάτω που αφορούν ένα γειτονικό Στρατόπεδο Καταναγκαστικής Εργασίας για Εβραίους μόνον.

Παραμονές Πρωτομαγιάς του 1945

Μ' αυτές τις συνθήκες, φθάνουμε στις παραμονές της Πρωτομαγιάς 1945. Αξέχαστη μέρα στην ζωή μου αυτή η Πρωτομαγιά, αλλά συνάμα κι αξέχαστες οι ώρες μέχρις ότου φθάσει. Γιατί, όσο τα πάντα χαλάρωναν και αδρανούσε το σύστημα στην Στάλαγκ Λούφτφαϊνς, τόσο μας κυρίευε κι εμάς η αδημονία και μας «έτρωγε» η αβεβαιότητα. Το άγχος ήταν πια μόνιμο και μας μάρανε την σκέψη.

Κανένας δεν γνώριζε τι θ' απογίνονταν. Θα μείνουμε εδώ που είμαστε ή θα φύγουμε; Προς τα που θα πάμε; Πάντα, όπως έχω προαναφέρει, είμαστε έτοιμοι για να πεζοπορήσουμε, αλλά για που; Τίποτα δεν ακουγόταν. Κανένας από τους Διοικητάς (Αμερικανός και Αγγλος), δεν ήταν σε θέση να μας πη τί μας περίμενε. Τί πίστευαν ότι θα μας συμβῇ. Φοβόντουσαν κι αυτοί να εκφρασθούν.

Έτσι και χειρότερα πήγαιναν τα πράγματα, μέχρις ότου έφθασε η περίεργη αυτή παραμονή Πρωτομαγιάς του 1945. Πρωΐ, μόλις είχε ξημερώσει, πεταχτήκαμε έξω απ' τα κρεβάτια μας, αγουροδυπνημένοι όσο δεν γνότανε, από κρότο πολυβόλου...

Τί είναι; έφθασαν κιούλας οι Ρώσοι; Αρχίσαμε να διερωτώμεθα, να ρωτάμε τους άλλους, λες και ήταν μάντεις αυτοί, να ρωτάμε η μια παράγκα την άλλη. Μάλλον όχι, δεν ήταν Ρώσοι. Γιατί ο κρότος ήταν από ένα πολυβόλο. Συμφωνούμε όλοι μας, ότι δεν μπορούσε να είναι από Ρωσικές προφυλακές, γιατί επόκειτο περί επαναλαμβανομένου κρότου, κατά τακτά χρονικά διαστήματα και σχεδόν συνεχούς. Δηλαδή, μακριές συνεχείς ωπές πολυβόλου που δεν ταίριαζαν σε μάχη. Δεν ακούγαμε ομοβροντίες πολυβόλων, ούτε πυροβόλων. Ούτε και σταματήματα και ξεκινήματα, κατά ακανόνιστα χρονικά διαστήματα.

Κατόπιν στην περιοχή μας, απ' όσα γνωρίζαμε, δεν υπήρχαν γερμανικές μάχιμες μιονάδες, για να αρχίση

καμπιά μάχη. Δεν ακουγόταν σαν σποραδική εξόντωση μικρών αντιστάσεων.

Τί να ήταν τέλος πάντων; Επίσης, όπως όλοι διαπιστώναμε και πιστεύαμε, ο κρότος του πολυβόλου δεν προερχόταν από την μεριά που περιμέναμε να έλθουν οι Ρώσοι, αλλά σαφώς από την άλλη μεριά που ήταν η Σχολή Αντιεροποιικού, για τις Γερμανίδες γυναίκες. Έτοι ακουγόταν σε μας. Κανένας μας δεν μπορούσε να φαντασθή τι συνέβαινε στην πραγματικότητα, με το ατελείωτο αυτό πολυβολίδι, που μέχρι το απόγευμα, μας είχε σπάσει τα νεύρα τελείως, αφού δεν σταματούσε σε καμπιά περιπτωση.

Πρέπει εδώ να συμπληρώσω, ότι ποτέ δεν είχε διαρρεύσει καμπιά πληροφορία ότι πολύ κοντά στο Στρατόπεδο μας, εκτός από την Σχολή για γυναίκες, βρισκόταν κι ένα άλλο Στρατόπεδο, αλλά αυτό ήτανε Στρατόπεδο Καταναγκαστικής Εργασίας για τους Εβραίους και μόνον. Ήταν ένα από τα πολλά Στρατόπεδα τύπου Άουσβιτς, γνωστό σήμερα σε όλους μας, και από αυτό προερχόταν ο συνεχής κρότος του πολυβόλου. Και τί να συνέβαινε εκεί;

Κανενός το μυαλό δεν έφτανε να πάη στο ότι η αιτία του πολυβολισμού, ήσαν αυτοί τούτοι οι άμιοιροι οι Εβραίοι, από τους οποίους ήταν γεμάτο το ανώνυμο και άγνωστο για μας Στρατόπεδο του Μπάρθ.

Συνέβαινε δε το εξής τραγικό, που ξεκινούσε κατ' ευθείαν από τον Χίτλερ. Η διχασμένη αυτή προσωπικότητα, παρανοίκη στο σύνολό της, μέσα στον οίστρο της ανωμαλίας της, για την κατάντια που είχε φθάσει την Γερμανία, προσπαθώντας πάντα να εξαγνίστη την Αριάν φυλή του, και στις τελευταίες ακόμα στιγμές της ζωής του, έδωσε εκείνη την παρανοίκη διαταγή του: «Εκτελέσατε όλους τους Εβραίους».

Τα όγανά του δε, ιδίως τα μέχρι θανάτου τυφλά και πειθήνια όγανά του, τα ΕΣ-ΕΣ, που κυρίως βρισκόντουσαν επικεφαλής σε κάτι τέτοια Στρατόπεδα, άρχισαν την «δουλειά» -τον εξαφανισμό των Εβραίων- από νωρίς εκείνο το πρωΐ της παραμονής της Πρωτομαγιάς του 1945, για να τελειώσουν μέχρι το βράδυ.

Και ποιός ο λόγος της τόσης βιασύνης τους; Ήθελαν να συντονίσουν την αναχώρησή τους με την γερμανική στρατιωτική φρουρά του Στρατοπέδου μας, η οποία είχε λάβει απόφαση να μην μείνη ούτε μια μέρα παραπάνω από την παραμονή της Πρωτομαγιάς του 1945. Αυτό δε, γιατί τα πρώτα Ρωσικά προκεχωρημένα κλιμάκια των εμπορικοφυλακών του κυρίως Ρωσικού Στρατού, είχαν φθάσει στο ύψος του Στρατοπέδου μας και επόδειτο να μας περάσουν από το νότιο μέρος της λιμνοθάλασσας, ενώ το Στρατόπεδο μας βρισκόταν στο βόρειο μέρος του κυρίου δρόμου προελάσσεως, κοντά στην ακτή της λίμνης, αλλά απείχε αρκετά από τον κύριο άξονα προελάσσεως των Ρώσων.

Έτοι αι ακατάπαυστες οι περιπέτειες των Γερμανικών πολυβόλων, θέρισαν αλύτητα, εκποντάδες από τα ανθρώπινα αυτά υπολείμματα της αδάμαστης αυτής φυλής, που εύρισκαν τραγικό τέλος, ύστερα από τόσα άλλα μαρτύρια, σ' αυτούς τους προκατασκευασμένους χώρους, που όλοι μας, λίγο-πολύ έχουμε ακούσει, αλλά που πολύ λίγοι, απ' όλους μας, έχουμε δει. Τέτοια ομιδικά βιβλικά μαρτύρια και απάνθρωπο τραγικό τέλος, δεν πιστεύω ότι έχει υποστεί άλλη φυλή, μέσα στο πέρασμα του αιώνος μας, αλλά ούτε και με τα μαρτύρια των πρώτων Χριστιανών, από τις Ρωμαϊκές λεγεώνες, νομίζω ότι μπορούν να συγκριθούν.

Και να σε δολοφονούν με το πολυβόλο, τελειώνει σύντομα το μαρτύριο σου, αλλά το να λιώνης σιγά-σιγά και να παραδίδεις την τελευταία σου πνοή για την Αρία φυλή του Αδόλφου, όπως εξεκληρίσθησαν έξι εκατομμύρια περίπου Εβραίων, είναι πρωτοφανές. Είχε γίνει δε φούτινα, ο τρόπος αυτός του ξεκληρίσματος σύμφωνα με τις διαδοχικές διαταγές της διχασμένης αυτής προσωπικότητας του ανισορρόπου Αδόλφου και της εκλεκτής συντροφιάς του.

«Όμοιος ομοιώ αεί πελάζει», θυμάμαι που έγραψε το βιβλίο του Συντακτικού του Γυμνασίου μου. Σωστό. Καθένας συναναστέφεται τους από πάστρις απόφεως ομοίοινς του. Και είχε πράγματι πολλά όμοια σημεία η κλίκα του Χίτλερ.

Δίκαια και ορθά, θα μπορούσατε να διερωτηθήτε τώρα: Μα οι Γερμανοί της περιοχής δεν γνώριζαν τι συνέβαινε σ' αυτή την περιοχή; Πώς ανεχόντουσαν τέτοια πράγματα σ' αυτό το Στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας των Εβραίων; Ειλικρινά απαντώντας, πρέπει να πω ότι έχω αρκετές αμφιβολίες αν το γνώριζαν. Μήπως κι εμείς δεν είμαστε στην ίδια περιοχή και μάλιστα βρισκόμαστε, πρέπει να πω, και πιο κοντά από τους κατοίκους της μικρής πόλεως Μπάρθ; Ποτέ όμως -μα ποτέ μας- δεν μάθαμε τίποτα. Πολλοί αιχμάλωτοι του Στρατοπέδου μας, που εκτελούσαν οικειοθελώς, εργασίες για όλους τους άλλους, εμάς, τους αιχμαλώτους στην πόλη και που καθημερινώς ερχόμαστε σ' επαφή μαζί τους, ουδέποτε φάνηκε να υποψίαστηκαν ή και να έχουν ακούσει τίποτα, γι' αυτό το Εβραϊκό Στρατόπεδο. Ουδέποτε τέλος ψιθυρίστηκε κάτι τέτοιο μεταξύ μας.

Εγώ, που ήμουνα από τους πρώτους που έφθασαν στην Στάλαγκ Λούφταϊνς κι είχα αρκετούς γνωστούς Αμερικανούς που πηγαίνοιερχόντουσαν στο Μπάρθ και που τους έβλεπα αρκετά συχνά και μάθαινα πάσης μορφής νέα, ουδέποτε μ' άφησαν να καταλάβω ότι γνώριζαν κάτι για την ύπαρξη ενός τέτοιου Στρατοπέδου εξοντώσεως Εβραίων. Διότι, περί αυτού επρόκειτο.

Το γιατί; Υπάρχουν δύο χωριστές περιπτώσεις του θέματος για το γιατί. Η μία είναι γενικά για όλους

τους Γερμανούς, και η άλλη περιορίζεται στην περιοχή μας και μόνο, που ήμουνα και αυτόπτης μάρτυς. Αυτά βέβαια βγήκαν από συζητήσεις που έκανα και με άλλους αιχμαλώτους, όταν πια είχαν φύγει οι Γερμανικές Στρατιωτικές δυνάμεις, καθώς και η Διοίκηση του Στρατόπεδου των Εβραίων από την περιοχή μας.

Γενικά, το ότι δεν γνώριζαν αυτό το αίσχος οι Γερμανοί, μπορεί ν' αποδοθή καρδιάς, στην «στεγανότητα» που κρατούσε η κλίκα του Χίτλερ γι' αυτά τα Στρατόπεδα, από την αρχή της κατασκευής τους. Τα είχαν ωραιοποιήσει, ως Στρατόπεδα εργασίας. Υπήρχαν δε στην Γερμανία χιλιάδες, εκατομμύρια πάσης προελεύσεως, εργάτες.

Κατόπιν, ο Γερμανός δεν νοιάζεται και πολύ για τον δίπλα του, έτσι τουλάχιστον έδειχνε σε μένα. Πολύ περισσότερο, όταν αυτό γινόταν σε περίοδο πολέμου και μάλιστα όταν ο διπλανός του είναι αλλοδαπός, για να μην πω Εβραίος, που τον απενέφευγαν στον πόλεμο, όπως ο «διάβολος το λιβάνι». Πώς να τους δώσουν λοιπόν σημασία;

Τώρα για την περίπτωση του κοντινού μας παρομίου Στρατόπεδου. Κατά την γνώμη μου, πρέπει ν' αποδοθή και στο ότι η περιοχή του Εβραϊκού Στρατόπεδου, ήταν αρκετά μπαρουά από την μικρή πόλη Μπάρθ με τις τότε συνήθεις, και επιπλέον ο χώρος του είχε χαρακτηριστεί ως «απηγορευμένη περιοχή». Αυτό ίσως το δικαιολογούσαν και στεκόταν, διότι είχε ένα μικρό αεροδρόμιο με κάτι λίγες στρατιωτικές εγκαταστάσεις και την Σχολή Αντιεροποιικού των γυναικών, επομένως, δεν μπορούσε να προκαλέσῃ αδικαιολόγητες υποψίες, η περίπτωση του απαγορευμένου.

Τώρα πιστεύω, ότι μ' αυτή την προϋπόθεση, του απαγορευμένου, δεν θα πήγαιναν ποτέ Γερμανοί προς εκείνη την μεριά, έστω και τυχαίως. Ουδέποτε όμως μπορεί ν' αποκλεισθή και το αντίθετο και θα εξετασθή. Επιπλέον πιστεύω, δεν θα έκαναν κατασκοπευτικό, κατά ένα τρόπο, περίπτα προς μια απηγορευμένη περιοχή. Ιδιαίτερως για να δουν τι κάνουν οι Εβραίοι!

Ας το πούμε τώρα ότι πήγαιναν τυχαίως και δεν εγνώριζαν και το απηγορευμένη της περιοχής. Στην πραγματικότητα τι μπορούσαν να δουν; Ανθρώπους μέσα στο Στρατόπεδο, που κάνανε διάφορες δουλειές; Τίποτ' άλλο. Δεν ήσαν βλάκες, ν' αφήσουν να φαίνεται κάτι ύποπτο οι μαφιόζοι του Χίτλερ. Αμ στην Γερμανία, είπα προ ολίγου, υπήρχαν εκατομμύρια εργάτες, απ' όλες τις χώρες της Ευρώπης, που αυτοί κατείχαν. Είναι φυσικό επομένως να νόμιζαν ότι ήσαν κι αυτοί άνθρωποι που είχαν έλθει να δουλέψουν στην Γερμανία.

Το κακό είναι, ότι σ' αυτό το Στρατόπεδο, μπορούσε να δης ανθρώπους, μόνον να μπαίνουν, αφού ουδέποτε βγήκε ή δραπέτευσε κανείς, προ του τέλους του

πολέμου. Το Στρατόπεδο ήταν περιμαντρωμένο με ηλεκτροφόρα συρματοπλέγματα, και μόνον να τ' ακουμπούσες, ήταν αρκετό για να πάθης ηλεκτροπληξία. Κατόπιν, το τι πραγματικά συνέβαινε μέσα σ' αυτό το Στρατόπεδο, πολύ λίγοι το ξέρανε, κι αυτοί ήταν πάντα «οι ειδικοί» σ' αυτές τις δουλειές. Αυτοί δε ήσαν οι σκληροπυρηνικοί του Χίτλερ και δεν τους έφευγε «άχνα» σε ουδεμία περίπτωση.

Απελευθέρωση από τον Ερυθρό Στρατό - Συνάντηση με Ελληνοεβραίους στο Μπάρθ

Μπήκα πάλι στις στεναχώριες μου, γιατί ξαναγινόμαστε «ξέφραγο αμπέλι» και με τον όχλο που υπήρχε τριγύρω στην περιοχή μας, αυξανόντουσαν οι πιθανότητες ανασφάλειάς μας, αφού όπως μπορούσε να βγή οποιοσδήποτε ήθελε από μας, το ίδιο μπορούσε να μηπη οποιοσδήποτε απ' τον πεινασμένο απ' έξω μας κόσμο, ή τους εργάτες που είχε πια γεμίσει η περιοχή μας και που ζούσαν με το πλάτσικο, όπου και μ' όπου ον τρόπο μπορούσαν.

Τί θρασύτης, ο κύριος αυτός, Ρώσσος Λοχίας, που έθεσε τον εαυτό του Υπεράνω Όλων, σαν και την ελίτ κλίκα του Χίτλερ. Πρέπει να ήταν από τα άτακτα τμήματα Ρωσικού συγκροτήματος, για να φέρεται έτσι ανεύθυνα μποροστά στο Διοικητή μας, που περνάν και δεν τα ξαναβλέπεις.

Με τέτοιες απαισιώδεις σκέψεις, πέρναγε το πρωΐνο μου, όταν ήλθε ένας Αμερικανός, απ' αυτούς που είχαμε μείνει μαζί στο ίδιο δωμάτιο, τις πρώτες μέρες της αφίξεώς μας στο Στρατόπεδο, και μου είπε ότι απ' έξω από το συρματόπλεγμα, κοντά στην Πύλη, ήσαν δυό Έλληνες! Έτσι είχε καταλάβει απ' όσα λέγανε στους Αμερικανούς οι δυό Έλληνες, αλλά δεν γνώριζε τί θέλανε. Φαινόντουσαν κάτι να ζητάγανε, αλλά δεν μπορούσαν να τους καταλάβουν.

Παρατήσα ό,τι έκαμα και πήγαμε μαζί με τον Βαγγέλη και τον Αμερικανό, στη μεριά των συρματοπλεγμάτων που περίμεναν κάνοντας βόλτες, οι δυό Έλληνες. Ο Αμερικανός μας τους έδειξε από μακριά με τρόπο, για να μη καταλάβουν τίποτα. Ήσαν δυό ορκένδυτα άτομα, που φρούρισαν κάποια απομεινάρια ενδυμασίας, που δεν έμοιαζαν όμως να είναι από στρατιωτική στολή, αλλά φαινόντουσαν κάτι σαν υπολείμματα πυτζάμας. Στην όψη τους, ήταν πολύ δυστυχισμένα πλάσματα, ιδίως από απόψεως διατροφής. Τελείως αδύνατοι. Σκελετωμένοι. Είμαστε κι εμείς αδύνατοι, από την περίοδο των «ισχνών αγελάδων», αλλά όχι σ' αυτά τα χάλια. Τους κοιτάζαμε καλά-καλά, αλλά δεν μιλήσαμε, γιατί θέλαμε να τους ακούσουμε να μιλάνε Ελληνικά και να μπορέσουμε στο μεταξύ να ξεψαχνίσουμε, περί ποιους είδους Ελλήνων επόρκειτο.

Εννοώ ποιά από τις πολλές κατηγορίες Ελλήνων που βρισκόντουσαν στην Γερμανία. Αιχμάλωτοι σαν και μας, δεν μπορούσαν να είναι σε καμιά περίπτωση, γιατί γνωρίζαμε από τους εκπροσώπους του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, ότι δεν υπήρχε άλλο Στρατόπεδο σαν το δικό μας, στην περιοχή μας.

Αρχισα λοιπόν να βηματίζω πέρα δώθε από την μέσα μεριά του συμματοπλέγματος, παράλληλα μ' αυτούς που βημάτιζαν από την έξω μεριά του ιδίου συμματοπλέγματος. Έκανα τον αδιάφορο για ν' ακούω τι λένε, πριν τους μιλήσω. Κάποια στιγμή είπαν: «Λες να μας βοηθήσουν; Δεν βλέπω κανένας να έρχεται προς τα εδώ απ' αυτούς που μιλήσαμε προηγουμένως». Εννοούσε τους Αμερικανούς. Φαινόντουσαν ότι είχαν σοβαρή ανάγκη βοηθείας και περιμέναν διακριτικά. Η υπομονή της αναμονής τους δεν είχε εξαντληθεί. Συνέχτουσαν κι άλλα μεταξύ τους, αλλά δεν έπιανα παρά μόνον λέξεις που δεν έβγαζαν νόημα.

Τελικά δεν μπόρεσα να τους αφήσω άλλο να περιμένουν και τους είπα, προκειμένου να κάνω μια επαφή, στα Ελληνικά βέβαια: «Ε' εσείς οι δύο τι θέλετε απ' έξω;» Γουρλώσανε τα μάτια τους, σαν να μη πίστευαν σ' ό,τι άκουγαν, και ψέλλισαν: «Ρε Έλληνες είναι μέσα!».

Τους είπα ότι πράγματι είμαστε δύο Έλληνες στο Στρατόπεδο και τους ξήτησα να μας πουν κι αυτοί τί ήσαν. «Έλληνες είμαστε κι εμείς, κι επειδή έχουμε τραβήξει πολλά και τώρα βρισκόμαστε σε άθλια κατάσταση από απόφωνο φαγητού, ήθαμε να μας βοηθήσετε». «Να σας βοηθήσουμε» ήταν η απάντησή μου «αφού μας πείτε τί είδους Έλληνες είστε». «Έλληνες Εβραϊκής καταγωγής, είμαστε από το Στρατόπεδο Καταναγκαστικής Εργασίας, που βρίσκεται τέσσερα χιλιόμετρα πιο πέρα απ' εδώ». Είπαν αυθόρυμτα και με πολύ πονεμένα λόγια, που δεν είχαν να κρύψουν τίποτα.

«Αφού είστε Έλληνες από το Στρατόπεδο Καταναγκαστικής Εργασίας» του απαντώ «σηκώστε το δεξιό σας μανίκι και δείξτε μου το μπράτσο σας». Ευχαρίστως σήκωσαν το μανίκι τους, οπότε φάνηκε ένας αριθμός, που δεν μπορούσε λόγω της αποστάσεως να διαβασθή βέβαια, αλλά δεν έπαυε να είναι ο αριθμός που φιλοτεχνούσαν διάστικτα οι Γερμανοί σε κάθε E-

βραίο που έμπαινε στην Γερμανία για καταναγκαστική εργασία, για να μην γράψω εξόντωση!

Ήταν η ιδιαίτερη μεταχείριση που κάνανε μόνο στους Εβραίους. Ήταν το σύμβολο του σταμπαρίσματός τους. Ήταν ανεξίτηλο και το έχουν πολλοί Εβραίοι και σήμερα, απ' αυτούς που γλύτωσαν από τα Στρατόπεδα αυτά, για να θυμίζη την διεστραμμένη προσωπικότητα του Χίτλερ. Τις απαίσιες εκείνες στιγμές του Γ' Ράιχ. Και συνεχίζω το διάλογό μου.

«Για πέστε μας τώρα» τους είπα «πώς βρεθήκατε εδώ κοντά μας;» Ευχαρίστως μας έδωσαν αρκετές, γεμάτες πόνο, πληροφορίες για το Στρατόπεδο τους, που βρισκόταν λίγο πιο πέρα απ' το αεροδρόμιο και που περιείχε, προτού αρχίσουν να τους εκτελούν την παραμονή της Πρωτομαγιάς του 1945, δυό έως δυόμιση χιλιάδες, περίπου Εβραίους εργάτες της ίδιας περίπου καταστάσεως, μ' αυτούς τους δυό που μας μιλούσαν, για να μην πω και χειρότερα, αφού δεν είχαν το κουράγιο, ούτε μαζί τους να έλθουν, μερικοί άλλοι που υπήρχαν. Είχαν υποφέρει τα πάνδεινα από τα Γερμανικά ΕΣ-ΕΣ κατά την διάρκεια που τους διοικούσαν, κι είναι γνωστά, σ' όλη την ανθρωπότητα, τα μαρτύρια που υπέστησαν, ήσαν εξαντλημένοι από την πείνα, γιατί δεν εύρισκαν τίποτα να βάλουν στο στόμα τους. Τους

είχαν αφήσει επιπλέον, πετσί και κόκκαλο, από τον συνεχή υποσιτισμό που είχανε, το «ξύλο» που τους φιλοδωρούσαν τα Ες-Ες, για να δουλέψουν μέχρι θανάτου και τις φρικτές κακουγίες που είχαν περάσει.

Αυτά είναι, πολύ περιληπτικά, όσα μπόρεσαν να μας πούνε. Αυτούς είχαν αρχίσει να τους σκοτώνουν την παραμονή της Πρωτομαγιάς, σταμάτησαν δε μόνον όταν νόμισαν ότι τελείωσαν όλους τους τροφίμους του Στρατόπεδου Καταναγκαστικής εργασίας.

Τελικά, περιεσώθησαν περί τους εικοσιτέσσερεις Εβραίους από την Ελλάδα. Μας παρεκάλεσαν να τους βοηθήσουμε σε τρόφιμα, για να πάνε ιδίως στους αρχώστους τους, που ζούσαν σε μια τρώγλη-υπόγειο.

Ο ένας απ' αυτούς τους δυό που μιλήσαμε, είχε υπηρετήσει στον Ελληνικό Στρατό, κατά την διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου, στην περιοχή Τ.Τ. 625 του Τεπελενίου. Υπήρχαν κι άλλοι πολλοί, που ήσαν πεταγμένοι έξω στην αυλή τους, σαν νεκροί, αλλά ό-

Δείγμα της τελικής μορφής των Γερμανών φουνθών μας στο τέλος του πολέμου.

μως ζούσαν, και τώρα που τους βρήκαν, δεν μπορούν καθόλου να κινηθούν. Αυτά ολολήρωσαν την συνομιλία μας. Παρά πολύ πιεστικά τα όσα μας ελέχθησαν.

Εδώ θα σταματήσω για λίγο, για μια διευκόλινηση. Αν έγραψα παραπάνω λεπτομέρειες για τον ένα από τους επισκέπτας μας, το έκανα σκοπίμως, μήπως τύχει να διαβάσει αυτή μου την περιγραφή του και μπορέσω να τον εντοπίσω, έστω και μετά σαράντα χρόνια. Κι αυτό, γιατί ό,τι στοιχεία τους είχα με ονόματα και διευθύνσεις, ατυχώς εχάθησαν όλα στο πέρασμα του χρόνου. Και συνεχίζω.

Παρεκάλεσα λοιπόν, τους δυό καταταλαιπωλημένους επισκέπτας μας να περιμένουν για λίγο, μέχρις ότου πάμε να βρούμε τον Διοικητή μας και τον παρακαλέσουμε να τους βοηθήσει, στην απελπιστική αυτή στιγμή που βρισκόντουν. Πρόγια που αμέσως πραγματοποιήσαμε.

Τρέξαμε στον Διοικητή ΖΕΜΚΕ και του είπαμε όλη την θλιβερή ιστορία που μας είπαν αυτοί οι δύο δύστυχοι άνθρωποι, που ήσαν πραγματικά όρκη από την εξάντληση, γιατί είχανε να δούνε φαῦ τρεις μέρες, και που περίμεναν στο συρματόπλεγμα της Πύλης, πως και πως την βοήθειά μας.

Ο ΖΕΜΚΕ φάνηκε να είναι ενήμερος της περιπτώσεως του Στρατοπέδου Καταναγκαστικής Εργασίας και έδειξε μεγάλη κατανόηση και φέρθηκε πολύ ανθρώπινα στην περίπτωση. «Βρήτε» μας είπε, «οποιοδήποτε μεταφορικό μέσο και πηγαίνεται στην αποθήκη να φορτώσετε οτιδήποτε νομίζετε ότι μπορούν να μεταφέρουν με τα χέρια τους. Θα τους τα δώσετε στην κυρία Πύλη μας». Έξω από την πύλη, δεν θα βγήτε εσείς με τρόφιμα. Υπάρχει κίνδυνος να πάθετε κακό από άλλους εργάτες, που γυρίζουν στην περιοχή μας πεινασμένοι. Το καρότσι δεν θα βγη επίσης έξω από την Πύλη».

Φεύγοντας από το Διοικητήριο, σκεφτόμασταν αυτά που μας είπε και είχε πολύ δίκιο, στην εκτίμηση της καταστάσεως που μας περιέγραψε, για έξω από το Στρατόπεδό μας. Δεν ήταν δυνατόν να βγη το καρότσο φορτωμένο με δέματα του Ερυθρού Σταυρού, γιατί τέτοια θα βάζαμε επάνω του και ζωχισμό. Ποιοι εργάτες θα έβλεπαν αυτά τα πρόγματα και δεν θα επετίθεντο να τα μοιρασθούν με τους δύο Εβραίους; Ενώ, όταν τα κρατάγανε στα χέρια τους, ήταν λιγάκι δύσκολο να τους επιτεθούν, γιατί κι αυτοί ήσαν πολύ φουσκαράδες.

Αφήσαμε τις σκέψεις και κοιτάξαμε χωρίς χρονοτριβή να τελειώσουμε σύντομα την αποστολή μας. Το πρώτο που αρχίσαμε να ψάχνουμε να βρούμε, ήταν οι-οδήποτε μεταφορικό μέσο. Για να εξυπηρετηθούμε σύντομα με οιασδήποτε κατηγορίας αυτοκίνητο, δεν γινόταν λόγος. Αυτά είχαν εξαφανισθεί από καιρού από τους Γερμανούς, για τις ανάγκες του Στρατού τους. Τα μόνα που υπήρχαν, ήταν κάτι χειροκίνητα καροτσάκια. Δηλαδή μια μικρή πλατφόρμα, πάνω σε τέσσε-

ρεις ρόδες κι ένα ματσούκι σαν χερούλι, που την έσερνες. Δεν είμασταν και τόσο τυχεροί. Ένα τέτοιο καρότσι, μισοχαλασμένο κι αυτό, γι' αυτό το είχαν εγκαταλείψει, ήταν σε μια γωνιά της αποθήκης. Αρχίσαμε να το επιδιορθώνουμε μ' οτιδήποτε βρήκαμε. Όταν μπορούσε να κινηθή, έστω και για μικρή απόσταση, δηλαδή από την αποθήκη ως την κυρία Πύλη (περίπου 40 μέτρα) αρχίσαμε να το φορτώνουμε. Του βάλαμε διάφορα είδη ζωχισμού, ίδιως εσώρουχα και τέσσερα δέματα του Ερυθρού Σταυρού.

Για να γίνη αντιληπτή η ποσότητα των πραγμάτων και το βάρος του φορτίου που έπρεπε να σηκώσουν τα χέρια των δυο επισκεπτών μας, πρέπει να πω ότι εγώ, ένα δέμα του Ερυθρού Σταυρού, μετά βίας το σήκωνα στην κατάσταση που βρισκόμουνα, από απόφεως υγείας βέβαια, και το μετέφερα την ίδια περίπου απόσταση με πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς στο δρόμο. Επομένως, τα τέσσερα δέματα που τους πήγαμε, ήταν αρκετά βαρεία για τους δύο Ελληνοεβραίους. Ασήκωτα, μπορώ να πω για μένα, που βρισκόμουν σε καλλίτερη κατάσταση από απόφεως υγείας απ' αυτούς, που θα τα σηκώνανε κάναν δυο χιλιόμετρα. Εκτός κι αν εύρισκαν κι άλλους δικούς τους στο δρόμο.

Φτάνοντας, μετά χιλίων κόπων και βασάνων και με φόβο να μας διαλυθή το καρότσο σε κάθε στιγμή, μας περίμεναν αυτοί στην κυρία Πύλη, γιατί φαινόμασταν από μακρινά που τραβάγαμε το καρότσο και μας παρακολούθησαν εναγωνίως, μέχρις ότου φθάσουμε.

Τους είπαμε να πάρουν ό,τι μπορούσαν να μεταφέρουν και είμασταν βέβαιοι ότι ήταν φυσικά αδύνατον να τα πάρουν όλα. Τον ζωχισμό μπορούσαν να τον ταχτοποιήσουν επάνω τους, αλλά τα δέματα, έπρεπε να πάρουν δύο ο καθένας, πράγμα αδύνατον. Και ούμως, είχαμε πέσει πολύ έξω στους υπόλογισμούς μας, διότι μόλις τα είδαν, φαίνεται ότι απέκτησαν αυτομάτως υπερφυσικές δυνάμεις και τα πήραν όλα, όταν τ' αφήσαμε στην διάθεσή τους!

Ουδέποτε καταλάβαμε πως θα τα μετέφεραν στα χέρια τους. Τρομερό όν το Εβραϊκό πλάσμα, με Ελληνική νοοτροπία. Φάνηκε ότι δεν είχαν κανένα πρόβλημα. Μας ευχαρίστησαν κατ' επανάληψη, κι άρχισαν ν' απομακρύνονται. Τους παρακολούθησαμε λιγάκι, για να δούμε πως θα περπατούσαν με το πλούσιο φορτίο τους, και πίστεψα πραγματικά, ότι τους έδινε δύναμη το φορτίο καθώς το μεταφέρανε. Όταν τους είδα να χάνονται, αισθάνθηκα πραγματικά ικανοποιημένος, που μπόρεσε αυτή η επίσκεψη των δύο Ελληνοεβραίων, να έχη τόσο επωφελές τέλος. Κι αυτό, χάρις στον Διοικητή μας που έδειξε τόση κατανόηση. Φεύγοντας από την Πύλη, πήγαμε κι ευχαριστήσαμε τον Διοικητή. Αισθανθήκαμε, με την συνείδησή μας επαναπαυμένη, ότι κάναμε ό,τι μπορούσαμε καλλίτερο για τους δύο μας φίλους.

Βιβλίο

* Γ. ΠΑΜΠΟΥΚΗ: *Στην τροχιά του ενός Θεού, απόπειρα προσέγγισης των πραγματικών γεγονότων στις μονοθεϊστικές θρησκείες*, (Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, 1999).

Το ογκώδες πόνημα του Γιώργου Παπιπούνη -όντε λίγο ούτε πολύ 740 σελίδες- επικεντρώνεται στην εύλογη φιλοδοξία του συγγραφέα: να συγκεντρώσει, να αποσαφηνίσει και να συμπληρώσει τα κενά γύρω από τις πάμπολες αλλά διάσπαρτες και ενίστε αντικρουόμενες πληροφορίες περί τις θρησκευτικά θέματα που έχει στη διάθεσή του ο φιλέρευνος «μέσος αναγνώστης», ο αναγνώστης δηλαδή ο οποίος όχι μόνο έχει γενικά ενδιαφέροντα ενέργεις φάραματος αλλά επιθυμεί τι επιτέλους συμβιβάνει στον εναίσθητο χώρο των θρησκευτικών δρωμένων, τα οποία μάλιστα κατά κανόνα συμβιβάνει να επιδέχονται πολλές εκδοχές. Στον χώρο αυτό εμπλέκονται συχνά καίρια φιλοσοφικά ερωτήματα, αμφισβήτημενες θεολογικές ερμηνείες, συναρπαστικά ιστορικά συμβάντα αλλά και απλές ή και απλούχες παραδόσεις που έχουν μεταφερθεί στον αναγνώστη από το οικείο περιβάλλον ή και από τα μαθητικά εγχειρίδια.

Το εγχείριμα είναι φιλόδοξο, ίσως ακόμη και κάπως επισφάλες, όχι γιατί ο συγγραφέας, όπως δηλώνει κατηγορηματικά ο ίδιος, δεν είναι ειδικός στα θέματα της ιστορίας των θρησκειών -άλλωστε οποιοσδήποτε ειδικός θα ή-

ταν αδύνατον να καλύψει χρονικά και γνωστολογικά το αχανές αυτό υλικό- αλλά διότι η «απόπειρα προσέγγισης των πραγματικών γεγονότων» (όπως το θέλει ο υπότιτλος του έργου) είναι υπόθεση δυσχερέστατη, όπως δυσχερέστατη είναι και η συναφής με αυτήν τη προσπάθεια να παραμείνει κανείς «ουδέτερος», αντικειμενικός παρατηρητής ή κριτής όλων αυτών των πραγμάτων, αφήνοντας κατά το δυνατόν στην άκρη όλες τις προσωπικές συναίσθηματικές φροντίσεις.

Παρ' όλα αυτά ο συγγραφέας διαθέτει ένα σπουδαίο, ανεκτίμητο θα έλεγα, προτέρημα: την ένανχο περιέργεια και τη σύμφυτη προς αυτή φιλέρευνη διάθεση να αναζητήσει και να μάθει για ποιον λόγο «τα πράγματα έγιναν όπως έγιναν». Ποιος, για παράδειγμα, ήταν στην πραγματικότητα ο αληθινός Ιησούς και πώς έχει εξελιχθεί σήμερα το μέγιστο θέμα της «ιστορικότητάς» του; Τι το καθοριστικό συνέβαλε ώστε η ουσία της χριστιανικής θρησκείας, που ήταν το «αγαπάτε αλλήλους», να μετατραπεῖ σε μια δεδομένη στιγμή σε πόνο, διασφορή, θάνατο;

Για ποιους λόγους άραγε υπήρξαν τόσο αποκλινούσσεις οι πορείες της Ανατολικής Ορθόδοξης και της Δυτικής Καθολικής Εκκλησίας μέσα στη διαχρονία και πώς συνέβη να φάσει η παπική εξουσία σε τέτοιο απίστευτο βαθμό απολύτου ελέγχου της ζωής και της σκέψης των πιστών; Ή, ακόμη, γιατί ο χριστιανικός κόσμος συμπεριφέρθηκε, για αιώνες και αιώνες, κατά τον πιο βάρβαρο τρόπο σε βάρος των Εβραίων;

Αυτά είναι μερικά από τα καίρια ερωτήματα ή μάλλον μερικά από τα θέματα που επιχειρεί να προσπελάσει πρώτα ο Γ.Π. και ακολούθως να τα κατανοήσει

και να τα μεταφέρει με τρόπο εξαιρετικά εύληπτο και διατύπωση ξεκάθαρη - γλώσσα ρέουσα, απλή και ευχάριστη- στον αναγνώστη, ο οποίος καλείται, με τη σειρά του, να κινητοποιηθεί τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις που διαθέτει, να αναζητήσει με μεγαλύτερη επιμονή τις αιτίες και την αλήθεια των συμβάντων και να στραφεί ει δυνατόν στην πνευματική διάσταση της θρησκείας, εξιμηνύοντας αλλά και απορρίπτοντας τις πάμπολες διαστοριφές ή αγιούτητες που κατά καιρούς διαπράχθηκαν στους κόλπους των διαφόρων Εκκλησιών στο όνομα της πίστης.

Η κατάβαση όμως αυτή στο βάθος των γεγονότων δεν περιορίζεται μόνο στον χριστιανισμό ο συγγραφέας πλαισιώνει το εγχείριμά του με μια ευρύτερη αναδρομή στην αρχαιότητα -την ελληνική, την αιγυπτιακή και εκείνη της Απω Ανατολής- καθώς και στην καταλυτική, για τη διαμόρφωση των θρησκευτικών πραγμάτων, σημασίας παρουσία του εβραϊκού στοιχείου και αργότερα του Ισλάμ. Θα σταθεί βέβαια περισσότερο στον ελληνικό αποικισμό της Μεσογείου κατά την αρχαιότητα, επειδή θεωρεί ότι τότε για πρώτη φορά το ελληνικό πνεύμα, στα παρόλα της Μικράς Ασίας, κινείται σε δρόμους που τους χαρακτηρίζει η κριτική ικανότητα και η απόρριψη της βαριάς σκιάς του μύθου και της ερμηνείας των πάντων με αναφορά στις θεότητες. Ενώ λοιπόν, στην Ιωνία και στις ελληνικές αποικίες της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας, αναζητείται η απαρχή της κινητοποίησης του νου, της κριτικής αναζήτησης του «Ενός» και ο εντοπισμός των χαρακτηριστικών εκείνων που έδωσαν τη δυνατότητα στις μονοθεϊστι-

κές θρησκείες -χριστιανισμό, ισλαμισμό ή εβραϊσμό- να κυριαρχήσουν στους χώρους τους, να έλθουν σε επαρχή αναψεταξύ τους, να επηρεαστούν, να δώσουν και να πάρουν.

Όλα αυτά και άλλα πολλά δίνονται με τρόπο εξαιρετικά γλαφυρό, έτσι ώστε η ανάγνωση του βιβλίου να προσδιορίζεται πολλές φορές από τα χαρακτηριστικά της αστυνομικής λογοτεχνίας και να παρακολουθεί μια πορεία προς την ανακάλυψη του «ενόχου», δηλαδή προς τους μηχανισμούς της αλλοτριώσης της θρησκείας από την κοσμική ή από την κρατική πλαισίωση.

Η ύλη του βιβλίου είναι ταξινομημένη σε 12 βασικά μέρη: Θρησκευτικό πανόραμα του αρχαίου κόσμου, Περιπτέτεις στη Μεσόγειο, Το θαύμα, Η υπέροχη παρακαμή, Η πορεία προς τον θρίαμβο, Οι δύο κόσμοι (395 μ.Χ.-1453 μ.Χ.), Ισλάμ, Οι μεγάλες ανακατατάξεις, Η πορεία προς τις μέρες μας, Οι Εβραίοι, Η Αγία Καθολική και Αποστολική Εκκλησία, Η «Κινούμενη Άμμος». Κάθε βασικό κεφάλαιο απαρτίζεται από υποκεφάλαια με εξαιρετικά εύγλωττους τίτλους, έτσι ώστε ο αναγνώστης να διακρίνει εύκολα το περιεχόμενό τους, ενώ η καθεμία από τις 12 ενότητες χαρακτηρίζεται από θεματική αντάρκευση.

Η βιβλιογραφία, η οποία στο αχανές αυτό θέμα είναι απέραντη, περιορίζεται στα βασικά κείμενα στα οποία μπορεί να ανατρέξει ο φιλέρευνος αναγνώστης και είναι ταξινομημένη σε μεγάλες ιστορικές ενότητες: Γενική βιβλιογραφία, Αρχαιότερος κόσμος, Προϊστορική Εποχή, Αρχαίος ελληνικός κόσμος, Ιησούς-Εβραϊσμός-Πρώτοι χριστιανικοί αιώνες, Βυζαντιο-Ορθοδο-

Ξία-Μεσσαίωνας-Ισλάμι, Πορεία προς τη νεότερη εποχή-Ειδικά θέματα.

Τελευταία αλλά καθόλου έσχατη η πληροφοριακή αναφορά στο Ευρετήριο: μια άρτια αποδετίωση κυρίων ονομάτων, τοπωνυμίων και σημαντικών όρων-45 σελίδες εξουγιστικής δούλειας.

Μαρία Καΐρη
"Βίβλα", 14.11.1999

*** MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF GREECE, *The Foundation of the Modern Greek State-Major Treaties and Conventions (1830-1947)*, (Athens: Kastaniotis Editions, 1999).**

Η κα Φωτεινή Κωνσταντινοπόλου, Διευθύντρια της Υπηρεσίας Ιστορικών Αρχείων του υπουργείου Εξωτερικών, συγκέντρωσε και εξέδισε τις κυριότερες Διεθνείς Συμβάσεις και Συμφωνίες που αναφέρονται στην ίδια-

ση του σύγχρονου Ελληνικού Κράτους, καθώς και στη μετέπειτα πορεία του μέχρι το 1947. Στην Εισαγωγή της η κα Κωνσταντοπούλου κάνει μία σύντομη αλλά περιεκτική ανάφορά στη διπλωματική ιστορία της Ελλάδος κατά την αντίστοιχη περίοδο.

*** ΙΩΑΝΝΗ Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, Θεμελιώδεις Διατάξεις Σχέσεων Κράτους - Εκκλησίας,**
(Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1999).

Ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Ιω. Κονιδάρης συγκέντρωσε σε τόμο τις θεμελιώδεις διατάξεις που διέπουν τις σχέσεις του Ελληνικού Κράτους με την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και τις λοιπές θρησκευτικές κοινότητες της χώρας. Όπως σημειώνει στον πρόλογό του ο κ. Κονιδάρης «Ελπίζεται ότι τα κείμενα που επελέγησαν και περιελήφθησαν στον παρό-

ντα τόμο διασφαλίζουν για τον νομικό, τόσο της θεωρίας όσο και της πράξεως, μία ασφαλή βάση εκκινήσεως στην έρευνά του. Τον ίδιο σκοπό υπηρετεί και το αλφαριθμητικό ευρετήριο που καταλαμβίνει το έργο, το οποίο δεν επιχειρεί ασφαλώς μία απλή λεξικογραφική αποδελτίωση, αλλά αποσκοπεί να αποτελέσει την κατάλληλη κλείδα για την άνετη και έγκυρη προσέγγιση των παρατειμένων κειμένων».

*** ΜΠΕΡΝΧΑΡΝΤ ΣΛΙΝΚ, Διαβάζοντας στη Χάννα,** (Αθήνα: Κριτική, 1999).

Ο κ. Ηλ. Μαγκλίνης καταχώρει στο περιοδικό "Διαβάζω" (Οκτώβριος 1999) συνεντευξή με τον συγγραφέα όπου, μεταξύ των άλλων, σημειώνει:

«Αισθηση προκάλεσε όταν κυκλοφόρησε στη χώρα μας το μυθιστόρημα «Διαβάζοντας στη Χάννα» του Γερμανού συγγραφέα Μπέρνχαρντ

Στ. Στινκ. Μέσα από μία ασυνήθιστη ερωτική ιστορία στη Γερμανία των αρχών της δεκαετίας του '50, ο Μπ. Στινκ επαναφέρει στο προσκήνιο μνήμεις των ναζιστικών στρατοπέδων συγκεντρώσεως, μνήμεις επώδυνες και εικόνες ζόφου.

Θίγοντας το ζήτημα της συλλογικής ευθύνης των Γερμανών για τα εγκλήματα και τις φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν στη Γερμανία και την Ευρώπη γενικότερα από το 1933 έως το 1945, ο Στινκ ξύνει πληγές που ναι μεν είναι παλαιές, αλλά που δεν λένε να κλείσουν. Σε συνδυασμό με την πρόσφατη έκδοση της πολύκοπτης ιστορικής μελέτης του Ντάνιελ Γκολντντάγκεν «Πρόθυμοι δήμιου: Οι εκτελεστές του Χίτλερ» (TerzoBooks), το «Διαβάζοντας στη Χάννα» μπορεί να ενταχθεί στα βιβλία εκείνα που θίγουν εκ νέου το ζήτημα του Ολοκαυτώματος και της συμμετοχής των απλών, καθημερινών Γερμανών σ' αυτό».

Οι «περιούσιοι»

Συνέχεια από τη σελ. 2

οια, που οι μπράβοι τους άρπαξαν από ληστείς τραπέζιών. Ε, να μην έχει και η καθαρολογία το διάφορο της;

ΤΟ ΑΞΙΟΠΡΟΣΕΚΤΟ -και εξαιρετικά ανησυχητικό- είναι ο ρόλος που παίζει το ...Internet σ' αυτή την υστερική εκστρατεία. Ύστερα από μια ομαδική εκτέλεση αλλόφυλων «κτηνών», το διαδίκτυο έστειλε υρβί εις ορβί μηνύματα όπως αυτό:

«ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ Γεγονότα (sic) πρέπει να θυμίσουν στους εβραίους πως είναι μια ανεπιθύμητη μειονότητα και πως πρέπει να φύγουν όλοι από εδώ (τις ΗΠΑ), ειδεμή θα αρχίσουν οι δολοφονίες»...

ΣΥΝΑΚΟΛΟΥΘΑ, ένας ραβίνος του Λος Άντζελες χαρακτηρίζει το Internet «το μεγαλύτερο δώρο (στους ρατσιστές) μετά τα όπλα. Τώρα -προσθέτει- τα κηρύγματά τους μπορούν να φτάνουν σε εκατομμύρια ακροατές». Άλλη μια ενεργεσία της ψηφηλής τεχνολογίας, όταν πέφτει στα κατάλληλα χέρια...

ΤΟ ΑΠΟΣΤΕΡΟ όραμα όλων αυτών των μονομανών, θα είναι,

φυσικά, το θέαμα που αντίκρισε ο Αντολφ Αϊζιαν, ο αρχιεκτελεστής των χιτλερικών στρατοπέδων. Στα Απομνημονεύματά του, που δημοσιεύθηκαν στη γερμανική εφημερίδα «Die Welt» περιγράφει τι είδε σ' ένα απ' αυτά τα θυσιαστήρια- θέαμα που ήταν και δικό του κατόφθωμα, φυσικά:

«ΠΤΩΜΑΤΑ, πτώματα, πτώματα. Πυροβολημένα, εκτελεσμένα με αέρια, σε κατάσταση αποσύνθεσης, και ματωμένα φαντάσματα απ' τους ομαδικούς τάφους. Η σκηνή έμοιαζε με κόλαση, και δεν ήξερα αν είχα τρελαθεί ή αν όλα αυτά ήταν εξωπραγματικά».

«ΟΛΑ ΑΥΤΑ» ήταν πέρα για πέρα πραγματικά -όπως και η τρέλα των δημιών... Σ' ένα τέτοιο γλαυφυό θεμέλιο φιλοδοξούν να χτίσουν τον πάλλευκο, πάναγκο κόσμο τους οι «περιούσιοι»...

1. «Αρτούρο Ούνι», Επίλογος

2. Λεπτομέρειες στο περιοδικό «Time», 23.8.99.

[Από το Βίβλα, 29.8.1999]

Επιστολές στα "Χρονικά"

«Ο Αϊνστάιν και η αρχαία Ελλάδα»: Ο κ. Παν. Βλαχόπουλος-Ζάκυνθος σημειώνει, σε συνέχεια άρθρου για τον Αϊνστάιν, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 163 του περιοδικού μας, ότι ο διάσημος σοφός στο βιβλίο του «Πως βλέπω τον κόσμο» γράφει τα παρακάτω για την αρχαία Ελλάδα:

Τιμάμε την Αρχαία Ελλάδα σαν το λίκνο της Δυτικής Επιστήμης. Εκεί για πρώτη φορά δημιουργήθηκε ένα λογικό, θαυμάσιο σύστημα της σκέψης, που τα θεωρήματά του βγαίνουν τόσο σαφέστατα το ένα από τ' άλλο, ώστε η κάθε μια από τις αποδεικνύμενες προτάσεις να μην προκαλεί την παραμικρή αμφιβολία και τούτο είναι η Ευκλείδιος Γεωμετρία.

Αυτό το θαυμάσιο έργο της λογικής έδωσε στο ανθρώπινο μναλό τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις μεταγενέστερες προσπάθειές του. Εκείνος, που στη νεότητά του δεν ενθουσιάστηκε μπροστά σ' αυτό το έργο δεν είναι γεννημένος για να γίνει θεωρητικός σοφός».

«Διωγμοί κατά την Κατοχή-Ολοκαυτώμα»: Ο κ. Π. Κωνταντινίδης-Χολαργός, με αφορμή τη «δράση του σεμνού και γενναίου συνταγματάρχη Μ. Φρική αλλά και το ήθος του», προσθέτει τα παρακάτω:

«...Από τις παιδικές μου αναμνήσεις (Τούμπα Θεσσαλονίκης, 10-11 ετών) όταν το 1933-34 βλέπαμε τις φωτιές

στο συνοικισμό Κάμπελ, που τον πυρπόλησαν οι Ε.Ε.Ε. οπαδοί του Χίτλερ αποβράσιμα της κοινωνίας μας. Την ευγενική μητέρα μου που μας μάθαινε πως αυτό το έκαναν εγκληματικά στοιχεία/άτομα. Στιγμές που σημάδεψαν για πάντα τη ζωή, τη μετέπειτα πορεία μου απέναντι σε κάθε αδικία απ'. όπου, αν προέρχεται.

Είναι τόσες οι περιπτώσεις όπως αυτή, που μιας έχουν -παιδιά τότε εμείς, μαθητές- οι εβραίοι φτωχομάνιβδες της οδού Κομιντάνη/Μοδιάνο από τους χωροφύλακες που μας καταδίωκαν στα γεγονότα της 9ης Μαΐου 1936.

Μα πάνω απ' όλα μου θυμίζει εκείνο το λίγο που μπόρεσα να κάνω/προσφέρω στους συμπατριώτες μου εβραίους κατά την κατοχή όταν οι δολοφόνοι του Χίτλερ εξαπόλυσαν τις φροβέρες δώξεις. Οργανωμένος στον ΕΛΑΣ, εκτελώντας διαταγές μπόρεσα να βοηθήσω αρκετούς να περάσουν στην ελεύθερη Ελλάδα όντας υπεύθυνος του τομέα Αιγάλεω, Περιστέρι, Πετρούπολη, Πάρνηθα δίοδος.

Λυπάμας που τότε δεν ήταν δυνατό να γνωρίζουμε ονόματα ή να κρατάμε αρχεία. Ποιος ήξερε αν θα ζούσε; Δεν ξέρω, πως έχω την αίσθηση, πως γνώριζα ή θυμάμαι έναν επικεφαλής ομάδας. Νομίζω ήταν της Αρχιτεκτονικής του Μετσοβείου. Λέγονταν Βαλλενστάϊν. Θα χαιρόμουν αν μάθαινα πως ζει».

«Τα αντιεβραϊκά τροπάρια»: Ο κ. Π. Δημητράτος-Νέα Πέραμος, με επιστολή του επανέρχεται στην πρόταση που έκανε

προ τριακονταετίας ο αείμνηστος Καθηγητής Ακαδημαϊκός Αμ. Αλιβιζάτος για την «επιβεβλημένη αναθεώρηση και διόρθωση ορισμένων λειτουργικών κειμένων θιγόντων την υπόληψη και την αξιοπρέπεια του Ισραηλιτικού λαού». Οπως γράφει ο κ. Δημητράτος:

«Η συνέχιση των κειμένων (τροπάρια) αποτελεί αυώνιο και ανεξάντλητο στίγμα επαισχυντίας στο Χριστιανισμό της εποχής μας και επιβάλλεται η αναθεώρηση αυτών, που είχαν επηρεασθεί από μία απαράδεκτη συμπεριφορά των Εβραίων.

Τόσον η αναποδογυρίζων κειμένων (τροπάρια) όσον και της λατρείας, καθίστανται αναγκαία. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ας εξετάσει το θέμα, καθώς και η Ορθόδοξη Εκκλησία -αυτοκέφαλη είναι- ας το μελετήσει».

«Αντιεβραϊσμός»: Ο κ. Δ. Σαραντάκος-Αίγινα στην τοπική εφημερίδα «Το Φυστίκι» γράφει μεταξύ άλλων:

«Όπως κάθε ρατσισμός έτσι και ο αντιεβραϊσμός στηρίζεται στο συναίσθημα, την άλογη προκατάληψη και τον φόβο που γεννά στα πλήθη κάθε ένας που είναι διαφορετικός. Παρόμοιες αντιλήψεις είναι παρόλογες και χωρίς κανένα επιστημονικό ή κοινωνικό έρισμα. Ειδικότερα ο αντιεβραϊσμός χαρακτηρίζεται από δύο παραλογισμούς. Πρώτον, αντιμάχεται τους Εβραίους όχι για κάποιες απαράδεκτες πράξεις ή ενέργειες τους που έγιναν σήμερα αλλά για πράξεις ή ενέργειες, που έγιναν στο μακρινό παρελθόν και δεύτερο τους αντιμάχεται για το γεγονός και μόνο ότι γεννήθηκαν Εβραίοι και θέλουν να παραμείνουν Εβραίοι».

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΥΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:
Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 32.44.315-8
E-mail: hhkis@hellasnet.gr
Internet site: <http://www.hellasnet.gr/jews/kis.html>

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

Πίνακας περιεχομένων ΚΒ' τόμου Χρονικών

(1999, τεύχη 159-164)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΥΧΩΝ

Τεύχος 159	(Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1999)
Τεύχος 160	(Μάρτιος-Απρίλιος 1999)
Τεύχος 161	(Μάϊος-Ιούνιος 1999)
Τεύχος 162	(Ιούλιος-Αύγουστος 1999)
Τεύχος 163	(Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1999)
Τεύχος 164	(Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1999)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

Ααρών Ισαάκιος, Αίνσταν Αλμπερτ, Αντισημιτισμός, Αρχαιολογία Εβραϊκή,	164/7 163/10 159/31, 160/2 163/5
Celan Paul	161/23
Δεισιδαίμονίες, Διάλογος Ορθοδοξίας και Ιουδαϊσμού,	160/19 164/3
Εβραίοι της Κωνσταντινούπολης, Εβραϊσμός (σύγχρονη εποχή),	163/12 159/3, 160/3
Εγκαίνια πλατείας Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων στην Αθήνα και Πλατείας Άννας Φράνκ στη Λάρισα, Ειρήνη (δοκίμιο περί),	164/30 162/3
Ιουδαίοι της Σπάρτης, Ισραηλίτες (στην Ανατολική Ηπειρωτική Ελλάδα),	159/8, 159/15 160/6
Ισραηλίτες στην Ελλάδα, Ισραηλίτες Σμύρνης,	160/21 159/27
Ισραηλιτικές Κοινότητες Θράκης, Ισραηλιτική Κοινότητα Δράμας,	162/3, 164/21 162/7, 162/18
Ισραηλιτική Κοινότητα Ιωαννίνων, Ισραηλιτική Κοινότητα Κρήτης,	162/10 162/11
Ισραηλιτική Κοινότητα Ρόδου, Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων,	160/14 161/18
Ισραηλιτική Κοινότητα Χίου,	161/14
Μέρτεν Μαξ, Μουσική (εβραϊκή),	162/2 164/13
Ολοκαύτωμα	159/5, 160/15, 162/2
Πλάτων,	161/3
Πόλεμος 1940	163/2
Πολιτισμός,	161/2
Σολωμός Διονύσιος, Συναγωγή Χανίων,	159/24 164/2, 164/24
Ταλμούδ,	164/16
Τραγούδια (Σεφαραδίτικα),	159/16, 161/25
Φριζής Μαρδ.,	163/3
Χριστιανισμός (σύγχρονη εποχή),	159/3, 160/3.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Αποστολάτος Γερ.,	164/21
Αποστόλου Ανδρέας,	159/5
Βέης Νίκος,	159/15
Βέλλας Βασ.,	163/5
Γιαννόπουλος Ν.Ι.,	160/6
Γκουριόν (Μπεν) Δ.,	161/3
Δαμασκηνός Παπανδρέου (Μητροπολίτης Ελβετίας),	160/3
«Δίκαιοι των Εθνών» (Κατάλογος Ελλήνων τιμηθέντων),	161/21
Δραγούμης Μ.,	161/25
Ενεπεκίδης Π.Κ.,	159/24
Fernandez-Paparsenou So.,	159/16
Ιωαννίδης Ιάσων,	163/16
Καραβιδόπουλος Ιω.,	164/3
Kechinian Patrick,	161/23
Λεβινάς Εμμ.,	164/16
Λίβα Μωσέ,	160/17
Ναρ Α.,	162/2
Ξυδά Μ.,	161/14
Οικονόμου Γ.,	163/3
Παλαιολόγος Π.,	163/2
Παπαστρατής Θρ.,	163/12, 164/2
Ριτζαλέος Β.	162/3
Σαββίδης Αλέξης,	159/8, 164/7
Στρούμσα Ιάκωβος,	160/15
Σφακιανάκη-Μανωλίδου Μ.,	160/19
Σωμερίτης Ριχάρδος,	160/2
Φρόμ Εριχ,	161/2
Χριστόδουλος (Αρχιεπίσκοπος),	159/31

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ:

* Π. Μητρόπουλος: Κατοχή και Εβραίοι, 159/28

* Τ. Μανάκας: Η Ισραηλιτική Κοινότητα Διδυμοτείχου, 159/28 * Χρ. Κωστούλας: Αντισημιτισμός και Ορθοδοξία - Εκκλησία, 159/29 * Αναστ. Βαμβακάς: Διγλωσσία του Κοσμά του Αιτωλού, 159/29 * Παν. Σιμωτάς: Υπάρχει και εβραιολόγος αντισημίτης;, 159/30 *

Ιωσ. Βεντούρας: Από την ιστορία της Κατοχής, 161/30

* Βασ. Αϊδάλης: «Ουκ ενι Ιουδαίος ουδέ Ελλην»,

162/16 * Μαρ. Κλιάφα: Η Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων, 163/18 * Ευστ. Δημακόπουλος: Εβραίοι μαθητές της Θεσσαλονίκης, 163/18 * Ανδρ. Πανταζόπουλος: Οι ψευδολογίες για τα «Πρωτόκολλα των σοφών της Σιών», 164/31 * Θ. Διαμαντόπουλος: Δήλωση φρονημάτων... μέσω των ταυτοτήτων, 164/31.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ (ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ):

* Ζαν Ντανιέλ, «Ο Θεός είναι φανατικός;», 159/32

* Ρίτας Γκαμπάϊ-Σιμαντώβ, «Ισραήλ, η αναγέννηση του κράτους», 159/32 * Γ. Καφτατζή, «Το Ναζιστικό Στρατόπεδο Παύλου Μελά Θεσσαλονίκης», 161/30

* Ν. Μάτσα, «Αυτό το παιδί πέθανε αύριο», 161/30

* Λ. Φωλίνα, «Αλμπέρτο Ερρέρα: Ωδή σ' έναν ήρωα», 161/30 * J. Hassoun, Γ. Θανασέκου, P. Μπενβενίστε, O. Βαρών-Βασάρ, «Εβραϊκή Ιστορία και Μνήμη», 162/14 * Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας, «Η

Παλαιά Διαθήκη», 162/15 * M. Κέντρου-Αγαθοπούλου,

«Συνοικισμός σιδηροδρομικών», 162/15 * Λ. Μπενρουμπή-Αμπαστάδο, «Τα τετράδια της Λίνας-Ένα ντοκουμέντο από την Κατοχή», 163/17 * Στ. Ιωαννίδη, «Κάμινος πυρός καιομένη», 163/17 * Θ. Παπαστρατή, «Επταλόφου Βοσπορίδος οδοιπορία. Έλληνες, Αρμένιοι, Τούρκοι, Εβραίοι», 163/17 * Μεθ. Γ. Φούγια, «Ελληνισμός και Ιουδαϊσμός», 164/33 * Ραφ. Φρεζή, «Ο Εβραϊκός Τύπος στην Ελλάδα», 164/34.

Summary of the contents of Issue No 165, Vol. 22

January - February 2000

✓ In an article titled "**The Chosen**", the well-known columnist, Marios Ploritis brings up cases of racial hatred that continues to prevail in various regions of humanity. He calls those who are nostalgic to Nazism - racism "Angels of death".

✓ In his article, Mr. Pamboukis follows **the course of the Jewish people** and registers various reproaches against Jews that were projected by Gentile historians and thinkers of the contemporary era.

✓ Professor Mrs. V. Hastaoglou presents **the Jewish quarters** of Kambell - Votsi and Vyzandiou of Thessaloniki, in which the majority of

inhabitants in the beginning of the 20th century were Jews.

✓ In his article, the scholar, Mr. N. Tzouganatos presents the settlement of **Jews in the islands of the Ionian Sea** at the end of the 15th century, and their life in Cephalonia.

✓ Air Force officer, Mr. N. Koskinas, presents his **personal memories** from the prison camp in Barth, Germany, in connection to neighbouring labour camps for Jews.

✓ The issue closes with **letters to the editor**, **book presentations** and the **table of contents** of volume 22 of 1999.

(Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi).

